

105de vergadering

Woensdag 2 september 2009

Aanvang 10.15 uur

Voorzitter: Gerkens

Tegenwoordig zijn 117 leden, te weten:

Aasted Madsen-van Stiphout, Agema, Algra, Anker, Aptroot, Arib, Azough, Bashir, Van Beek, Besselink, Bilder, Blok, Van Bochove, Boekestijn, Boelhouwer, Van Bommel, Bosma, Bouchibti, Bouwmeester, Brinkman, Van der Burg, Çörüz, Cramer, Depla, Dezentjé Hamming-Bluemink, Dibi, Tony van Dijk, Jan Jacob van Dijk, Jasper van Dijk, Van Dijken, Dijsselbloem, Elias, Ferrier, Fritsma, Van Geel, Van Gent, Gerkens, Van Gerven, Graus, Griffith, Van Haersma Buma, Van der Ham, Haverkamp, Van Heugten, Van Hijum, Ten Hoopen, Jacobi, Jager, Jansen, Joldersma, Jonker, Kant, Karabulut, Koopmans, Koppejan, Koşer Kaya, Kraneveldt-van der Veen, Kuiken, Langkamp, Leerdam, Van Leeuwen, Leijten, Lempens, Linhard, Luijben, Mastwijk, Meeuwis, Van Miltenburg, Neppérus, De Nerée tot Babberich, Omtzigt, Ormel, Ortega-Martijn, De Pater-van der Meer, Pechtold, Pieper, Polderman, Poppe, Van Raak, Remkes, Roefs, Roemer, De Roon, De Roos-Consemulder, Sap, Schermers, Schinkelshoek, Schippers, Slob, Smeets, Smilde, Smits, Spies, Van der Staaij, Sterk, Tang, Teeven, Thieme, Timmer, Van Toorenburg, Ulenbelt, Van der Veen, Van Velzen, Verbeet, Vermeij, Van der Vlies, Voordewind, Vos, Jan de Vries, Van Vroonhoven-Kok, Waalkens, Weekers, Wiegman-van Meppelen Schepink, Wilders, Willemse-van der Ploeg, De Wit en Zijlstra,

en de heer Hirsch Ballin, minister van Justitie, de heer Donner, minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, de heer Van der Laan, minister voor Wonen, Wijken en Integratie, en mevrouw Dijkema, staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.

☐

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mee dat het lid Verdonk zich heeft afgemeld.

Deze mededeling wordt voor kennisgeving aangenomen.

Aan de orde is de behandeling van:

- **het voorstel van wet van de leden Koşer Kaya en Blok tot wijziging van de Pensioenwet met betrekking tot de medezeggenschap van pensioengerechtigden in pensioenfondsbesturen (31537).**

De **voorzitter**: Ik heet mevrouw Koşer Kaya, de heer Blok en de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid welkom. Ook heet ik de ondersteuning van de initiatiefnemers welkom. Ik zie de heer Erwin Nypels, maar niet de heer Brouwer.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66): De heer Brouwer komt niet vanwege persoonlijke omstandigheden.

De **voorzitter**: Ach, vanwege persoonlijke omstandigheden. Dat is heel vervelend.

De algemene beraadslaging wordt geopend.

☐

De heer **Ulenbelt** (SP): Voorzitter. Dit wetsvoorstel heeft een heel lange voorgeschiedenis, een geschiedenis die begint in 1968. Toen bepleitte de heer Nypels – hij zit in vak K – een wettelijke regeling voor vertegenwoordiging van gepensioneerden in de pensioenfondsen. In 2002 stelde D66'er mevrouw Giskes het aan de orde. Haar stokje is toen overgenomen door mevrouw Van Geen, de heer Bakker en nu door mevrouw Koşer Kaya. We zijn dus meer dan 40 jaar verder. Vasthoudendheid kan de D66-fractie in ieder geval niet ontzegd worden.

De SP-fractie is voor het opnemen van gepensioneerden in het bestuur van pensioenfondsen, ook in die van de bedrijfstakken. Er zijn bij de pensioenfondsen drie groepen betrokken die een gezamenlijk belang hebben bij een goed pensioenfonds. Dat zijn werkgevers, werknemers en gepensioneerden. Hoewel zij een gezamenlijk belang hebben, lopen hun belangen soms ook uiteen: tussen werkgevers en werknemers over wie het meest bijdraagt aan het fonds, tussen werknemers en gepensioneerden over het niet indexeren van de pensioenen of anderszins premieverhoging en tussen gepensioneerden en de werkgever over indexatie of een lagere bijdrage van de werkgever aan het fonds. Het belang van werknemers is dat zij niet te veel pensioenpremie betalen, maar toch zicht hebben op een goed pensioen in de toekomst. Het belang van gepensioneerden ligt wat minder op de lange termijn. Zij hebben er belang bij dat zij op weg naar de dood in ieder geval niet met koopkrachtverlies worden geconfronteerd. Een niet onaanzienlijk belang lijkt mij.

Tussen die drie partijen dient er overeenstemming bereikt te worden op een manier die iedere partij recht doet. Daarom is het ook logisch dat deze drie partijen het

Ulenbelt

bestuur van het pensioenfonds vormen. Het voorstel van de VVD, die zich inmiddels heeft aangesloten bij het 40 jaar geleden genomen initiatief van D66, schiet daarin tekort, want in haar initiatiefvoorstel houden de werkgevers de helft van het aantal zetels en wordt de andere helft verdeeld tussen werkgevers en gepensioneerden, en nog niet eens gelijk maar naar verhouding van de aantallen in het pensioenfonds. Daarmee wordt in essentie de gelijke vertegenwoordiging van deze drie groepen losgelaten. Dat kan tot heel rare gevolgen leiden. In een grijs pensioenfonds, een pensioenfonds met meer gepensioneerden dan werkenden, wordt het aandeel gepensioneerden in het pensioenfondsbestuur dus groot. Ik denk dat in het fonds voor de mijnwerkers de gepensioneerden zelfs alle zetels zullen bezetten, want er zijn nog maar zestig actieven tegenover een paar duizend gepensioneerden. In een jong fonds heb je natuurlijk precies het omgekeerde. Waarom kiezen de indieners niet voor een model, waarbij deze drie groepen gelijkelijk vertegenwoordigd zijn? Dan kunnen zij het gezamenlijk voor het fonds opnemen en in onderling overleg de belangen op korte en lange termijn met elkaar in overeenstemming brengen. Daarom heeft mijn fractie moeite met het wetsvoorstel. Nogmaals, wij hebben geen moeite met het doel: pensioengerechtigden in het bestuur. Integendeel, daar is mijn partij voor.

In het oorspronkelijke wetsvoorstel van mevrouw Giskes was ook een positie voor de slapers opgenomen. Dat zijn de mensen die in een bedrijfstak hebben gewerkt en daar nu niet meer werken. Zij hadden toen wel een plaats, maar die hebben de indieners nu niet meer voor ze ingeruimd. Mijn vraag is: waarom niet?

Eigenlijk snap ik de veertigjarige strijd voor medezeggenschap van pensioengerechtigden van D66 niet. De basis van een pensioenfonds ligt in een cao, een bedrijfstak-cao die algemeen verbindend is verklaard. Nu zijn D66 en VVD er al jarenlang prominent voor om die algemeenverbindendverklaring te schrappen. Daarmee zouden de indieners het fundament onder de bedrijfs-pensioenfondsen weghalen. Hoe zien zij de toekomst van de pensioenfondsen als het ooit zou lukken om de algemeen verbindend verklaarde cao af te schaffen? Wat moet er dan gebeuren? Krijgen de mensen die in het pensioenfonds zitten dan hun geld en moeten zij dat maar bij een verzekeraar beleggen? De indieners pleiten voor medezeggenschap in een instituut waarvan zij het fundament willen slopen. Dat snap ik eigenlijk niet.

De heer **Van der Ham** (D66): U maakt wel een beetje een karikatuur van de zaak. Het punt is dat u de arbeider of de werknemer schetst die zijn hele leven bij één werkgever blijft. Dat is natuurlijk achterhaald. Je bent als werknemer al met allerlei verschillende werkgevers in gesprek geweest. De tegenstelling die u hier schetst, stellen wij niet zelf voor. Dat is de samenleving. Mensen zijn bij meer werkgevers in dienst en hebben ook te maken met andere soorten pensioenen.

De **voorzitter**: En uw vraag is?

De heer **Van der Ham** (D66): Wilt u zich dat wel realiseren?

De heer **Ulenbelt** (SP): Dat realiseer ik mij in het bijzonder. Anders had ik er niet naar gevraagd. Het is zelfs zo dat de groep slapers in veel pensioenfondsen

groter is dan de som van werknemers en gepensioneerden. De indieners willen iedereen een stem geven en daarom stel ik de vraag waarom zij daar niet in voorzien. Het is niet dat ik dat wil, maar dat lijkt mij in de logica helder passen. Waarom ruimen zij geen plaats in voor de allergrootste groep die afhankelijk is van een pensioenfonds?

De heer **Van der Ham** (D66): Dat is een ander punt. U bent niet op de opmerking ingegaan die ik net maakte. Ik maak het even heel concreet. Wij moeten proberen tot een meerderheid voor dit wetsvoorstel te komen. Dat is althans wel mijn insteek voor vandaag. Is het toevoegen van die slapers voor u elementair om uiteindelijk voor het wetsvoorstel te stemmen?

De heer **Ulenbelt** (SP): Nee, het meest elementaire onderdeel is de gelijke verhouding tussen de drie groepen. Ik vroeg het mij af. Ik heb mij verdiept in de geschiedenis van deze wet. Ik zag het bij Giskes staan, maar nu is het verdwenen, dus ik vroeg mij af waarom die eruit gepoetst is.

De heer **Van der Ham** (D66): Kunt u een sommetje maken van die gelijke verdeling? Is dat een derde, een derde, een derde?

De heer **Ulenbelt** (SP): Ik heb daarvoor een amendement ingediend. Dat zal u niet zijn ontgaan. Daar staat dat in. Dat is gistermiddag ingediend, maar dat is u kennelijk ontgaan.

De heer **Van der Ham** (D66): Dan ga ik daar straks nog even kennis van nemen. Het zat niet in mijn vakje.

De heer **Ulenbelt** (SP): Als dit maar niet symptomatisch is voor de voorbereiding van de heer Van der Ham op dit debat.

De indieners zien de vakbeweging duidelijk niet als vertegenwoordigers van gepensioneerden. Nu wil het geval, dit zijn ook feiten, dat zo'n 700.000 gepensioneerden lid zijn van een vakbond, inclusief de leden van de ANBO, de Algemene Nederlandse Bond van Ouderen, die zich recent bij de FNV heeft aangesloten. Zo'n 500.000 gepensioneerden zijn lid van een ouderenvond. Daar zitten ook 50-plussers bij, die vallen niet helemaal onder de doelgroep van de wet. Het aantal 65-plussers zal dus lager liggen. In het wetsvoorstel wordt de legitimiteit van de vakbeweging in twijfel getrokken om kandidaten te stellen voor pensioenfondsen. Ik vind dat een beetje raar, want ze worden altijd weggezet als grijze oude mannen. Nu zeggen ze grijze oude mannen te vertegenwoordigen en vinden de indieners van het wetsvoorstel dat weer niet goed. Ik begrijp dat niet helemaal. Is het in het wetsvoorstel mogelijk dat de vakbeweging kandidaten stelt voor de geleiding van gepensioneerden?

Het goede aan het wetsvoorstel is dat het gepensioneerden een plek geeft in het fondsbestuur. Mijn partij is daar voor, maar dan moeten we het meteen goed regelen: alle groepen gelijk vertegenwoordigd in het bestuur, ze hebben hetzelfde hoofdbelang en ze moeten onderling de deelbelangen oplossen.

Oorspronkelijk noemde mevrouw Giskes Nedlloyd als voorbeeld van een goed pensioenfonds. Daar hanteerde men toen al de verdeling een derde, een derde, een

Ulenbelt

derde. Ik heb gezien dat de Raad van State hecht aan de helft van de zetels voor de werkgevers. Is dat de reden dat de indieners van het wetsvoorstel om zijn gegaan? Als zij het oordeel van de Raad van State zo belangrijk vinden, waarom volgen zij dan het oordeel van de Raad van State niet als het gaat om het beroepsrecht? In het voorstel geven zij één lid in een deelnemersraad het beroepsrecht om het besluit van die deelnemersraad en het bestuur aan de rechter voor te leggen. Het is een vraag, maar dit heeft toch niets meer met democratische zeggenschap te maken? De enige oplossing voor dit probleem is de gelijke vertegenwoordiging van deze drie groepen. Vandaar dat ik daarvoor een amendement heb ingediend.

□

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. Allereerst feliciteer ik de indieners van het wetsvoorstel, vanzelfsprekend mevrouw Koşer Kaya en de heer Blok. Ik weet uit ervaring hoeveel werk het is om een initiatiefwetsvoorstel voor te bereiden, in te dienen en te verdedigen en ik feliciteer hen in ieder geval met het feit dat zij het tot zover hebben gebracht. Door de heer Ulenbelt is al gememoreerd dat ook anderen er veel mee bezig zijn geweest: oud-collega's Giskes, Bakker en Van Geen en natuurlijk oud-collega, oud-Kamerlid, oud-minister zelfs, Erwin Nypels, die ook in ons midden is en die rond de pensioenen in de afgelopen jaren veel in de Kamer heeft gedaan, maar vooral ook daarbuiten. Bijvoorbeeld wanneer het ging om de pensioenbreuk, een belangrijk probleem dat de afgelopen decennia is gaan spelen, omdat mensen niet meer eindeloos bij één baas bleven en daardoor grote problemen ondervonden met hun pensioen. Dit werd voor de jonge D66-fractie een belangrijk item, juist om de instituties aan te passen aan het moderne leven. Daarin zijn belangrijke vorderingen gemaakt. Maar ook rond de medezeggenschap van gepensioneerden in de pensioenfondsen is een lange strijd voorafgegaan aan het moment waarop wij vandaag zijn aangekomen, namelijk het wetsvoorstel van mevrouw Koşer Kaya en de heer Blok. Ik vind het echt fantastisch dat oud-collega Erwin Nypels, die ik lang ken vanuit de Jonge Democraten waarvan hij een soort beschermheer was, hier in het parlement is en dat wij het initiatief in zijn aanwezigheid kunnen behandelen. Ik hoop echt dat de behandeling van dit wetsvoorstel tot een goed einde zal komen. Ik proef in bijna alle inbreng die is geleverd, in ieder geval in de schriftelijke voorbereiding, dat iedereen de richting, meer invloed, over het algemeen wel deelt, dat er over de uitwerking nog wat verschillen bestaan – de een wil dit er nog bij, de ander wil dat er weer af – maar dat er wel een zucht is naar meer invloed van degenen die er direct mee te maken hebben. Ten eerste van de gepensioneerden zelf, maar wellicht ook van andere groepen, waarover andere partijen in de voorbereiding hebben gesproken.

Ik hoop dat het einde van de behandeling van dit wetsvoorstel zal zijn dat wij er een meerderheid voor kunnen krijgen en dat wij dit instituut, die pensioenfondsen, kunnen openbreken om het te moderniseren, aan te passen aan de tijd en te erkennen – met name als het over de gepensioneerden gaat – dat mensen die de 65, of later wellicht de 67, zijn gepasseerd daarmee nog steeds een heel belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het houdbaar houden van onze pensioenen en aan het

kwalitatieve bestuur van de pensioenfondsen. Ik hoop ook dat dit moderne inzicht uiteindelijk zal worden neergelegd in een wet, in deze wet.

Door het initiatiefwetsvoorstel, althans als het tot een einde komt, krijgen de pensioengerechtigden van de bedrijfstak- en ondernemingspensioenfondsen in principe een recht op medebestuur van hun fondsen. Dat steunt de D66-fractie van harte vanaf 21 maart 1968. Dat werd al gememoreerd. Toen zat D66 nog maar net in de Tweede Kamer. Er werden door de Kamerfractie van D66 over het onderwerp van dit wetsvoorstel vragen gesteld aan de regering. Dat geeft aan dat deze kwestie lang speelt.

Pensioenen gaan niet alleen werknemers aan, ook niet alleen werkgevers, maar vooral ook pensioengerechtigden. Door de kredietcrisis is het wetsvoorstel extra urgent geworden. In de komende periode zijn er bij veel pensioenfondsen ingrijpende herstelplannen in behandeling, waarbij langdurige bevriezing van de opgebouwde pensioenaanspraken en ingegane pensioenuitkeringen aan de orde kunnen komen. Zelfs afstempeling van pensioenaanspraken is hierbij niet meer uitgesloten. De pensioengerechtigden lopen daarbij, evenals de werknemers, grote risico's. Het is daarom wenselijk dat de werkgever garandeert dat zij in vrijheid kunnen kiezen tussen vertegenwoordiging in het bestuur via de vakbonden, via eigen zelfstandige organisaties of, bij de ondernemingspensioenfondsen, via onafhankelijke kandidaten. De kern is dat door het initiatiefwetsvoorstel voor de pensioengerechtigden een einde komt aan het tijdperk "over u en zonder u". Zolang de pensioengerechtigden niet mogen meebeslissen over hun eigen toekomst, vindt de D66-fractie dat zij niet voldoende serieus worden genomen.

Het is ook gek: als je dit uitlegt aan mensen op straat, dan zeggen zij met enig ongeloof, onbegrip en zelfs een beetje verontwaardiging, dat het dus nog niet goed geregeld is. Het is eigenlijk iets waarvan mensen er blind van uitgaan dat het allang een feit is, maar het is nog steeds niet zo. Daarom steunen wij dit wetsvoorstel van harte.

De heer **Omtzigt** (CDA): Begrijp ik goed dat de D66-fractie voorstander is van wat bij de ondernemingspensioenfondsen goed is geregeld, namelijk dat de gepensioneerde het keuzerecht heeft tussen deelname aan het bestuur en deelname aan de deelnemersraad?

De heer **Van der Ham** (D66): Deze vraag moet u even herhalen. Die ging mij iets te snel.

De heer **Omtzigt** (CDA): Begrijp ik goed dat u voorstander bent van het keuzerecht, dus van het feit dat ouderen kunnen kiezen tussen deelnemen aan het bestuur en deelnemen aan de deelnemersraad, omdat u het OPF-model prees?

De heer **Van der Ham** (D66): Nee, wij vinden dat het voldoende is geregeld als wij het goed afbakenen. Die keuzevrijheid zou er dus niet moeten zijn.

De heer **Omtzigt** (CDA): Wat bedoelt u met goed afbakenen?

De heer **Van der Ham** (D66): Het goed afbakenen? Wat wij graag willen is dat de medezeggenschap goed wordt geregeld, dat er voor een bepaald percentage kan

De heer Van der Ham (D66)

© M. Sablerolle – Gouda

worden geprocedeerd tegen besluiten die worden genomen. Wat u voorstelt, delen wij niet.

De heer **Omtzigt** (CDA): In welk orgaan van het pensioenfonds moet de medezeggenschap goed worden geregeld?

De heer **Van der Ham** (D66): In het bestuur.

De heer **Omtzigt** (CDA): Alleen in het bestuur is voldoende?

De heer **Van der Ham** (D66): Nee, ik vind dat de pensioengerechtigden in alle organen vertegenwoordigd moeten zijn. Ook op de plekken waar ook de andere gegadigden, werkgevers en werknemers, vertegenwoordigd zijn, zou de pensioengerechtigde vertegenwoordigd moeten zijn.

De heer **Omtzigt** (CDA): Oké. En hoe ziet u de toekomst van het pensioenstelsel voor u? Wilt u het huidige stelsel handhaven?

De heer **Van der Ham** (D66): Ja.

De heer **Omtzigt** (CDA): Of bent u van plan naar een individueel stelsel te gaan?

De heer **Van der Ham** (D66): Over de toekomst van de pensioenen zullen wij nog dikwijls in deze Kamer spreken. Zoals ik al schetste en zoals u ongetwijfeld ook in allerlei debatten naar voren zult brengen, is de toekomst van onze pensioenwetgeving – en überhaupt hoe wij omgaan met het houdbaar houden van de pensioenen – onderdeel van voortdurend debat, of dit nu gaat over de AOW of over de vraag hoe wij organiseren dat de gelden nog voldoende en goed worden beheerd om ervoor te zorgen dat iedereen een goed pensioen kan krijgen. Daar zijn zoveel debatten over gevoerd. Er wordt zelfs onderzoek naar gedaan. Dit is voor mij nu geen onderdeel van de beraadslaging. Onze opvatting is bekend.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Ik ben nieuwsgierig naar

de mening van de heer Van der Ham over het voorstel van de heer Ulenbelt om te komen tot een gelijke verdeling van gepensioneerde werknemers en werkgevers in de besturen.

De heer **Van der Ham** (D66): Dit is in eerste instantie bij de formulering van het wetsvoorstel wel besproken. Ik kan mij echter niet aan de indruk onttrekken dat de indieners hebben besloten om het doen zoals de Raad van State in zijn uitspraken adviseert. De opmerkingen die vandaag worden gemaakt over bijvoorbeeld de positie van jongeren of de slapers zijn voor mijn fractie relevant. Er zijn immers nog wel meer groepen die op dit moment zijn ondervetegenwoordigd in de stelsels die wij kennen. Zo is er veel discussie over de positie van jongeren in de SER en over de vraag hoe zij daarin een grotere stem in kunnen krijgen. Daarover is onze opvatting ook bekend. Wij staan daarvoor open.

Mijn inzet als Kamerlid die de initiatiefnemers ondervraagt, is gebaseerd op de vraag hoe wij ervoor kunnen zorgen dat de groepen waarvan het de vraag is of zij wel voldoende worden gehoord, via een constructieve amendering of wellicht zelfs een initiatief van de indieners, in het wetsvoorstel terugkomen.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Dat was de vraag niet. Het ging mij niet om die andere groepen, het gaat mij nu om deze drie groepen die niet evenredig zijn verdeeld in de besturen. De heer Van der Ham weet ook dat de werkgevers 50% krijgen en de andere twee de rest moeten verdelen. Is hij voor het amendement om die verdeling gelijk te maken? Uit zijn woorden maak ik op dat hij de inspraak van die groepen even belangrijk acht.

De heer **Van der Ham** (D66): Zoals ik al eerder heb gezegd, leg ik die vraag bij de indieners. Ik begrijp dat zij het wetsvoorstel op dit punt hebben aangepast naar aanleiding van het advies van de Raad van State, althans dat maak ik uit de wetsgeschiedenis op. Ik kan mij heel veel voorstellen bij de gedachte dat de pensioengerechtigden daarbij een grotere stem krijgen. Dit was immers ook in eerste instantie de insteek van het oorspronkelijke wetsvoorstel. Ik hoop op dit punt een nadere verklaring te krijgen van de indieners. Ik sta sympathiek tegenover de versterking van de positie van de pensioengerechtigden in de fondsen. Ik hoop dat de indieners hierop een afdoende antwoord kunnen geven. Ik heb echter begrip voor hun beweegredenen. De Raad van State is er niet voor niets.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Mijn fractie steunt het initiatief tot meer zeggenschap van de direct betrokkenen in de pensioenwereld van harte. De wortels van dit initiatief gaan terug tot 1968. Toen ging het vooral om gepensioneerden en het probleem dat zij geen stem hadden. Sinds die tijd is er echter het nodige veranderd in pensioenland. De afgelopen tien tot twintig jaar zijn pensioenen vooral het strijdtoneel van intergenerationele verdeling geworden waarbij jongeren veel te vaak aan het kortste eind hebben getrokken. Mijn fractie vindt het onbegrijpelijk dat D66 met een initiatief komt waarin dit maar half wordt geregeld en dat niet garandeert dat de positie van jongeren in de fondsen wordt versterkt.

De **voorzitter**: Mevrouw Sap, u bent nu aan uw termijn begonnen.

Van der Ham

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Nee, toch niet. De heer Van der Ham doet nu wat voorzichtige toenaderingen en zegt: eigenlijk vind ik dat ook. Zou hij hier hardop willen uitspreken dat het ook voor de fractie van D66 een belangrijke voorwaarde is dat de positie van jongeren wordt versterkt, omdat er anders van dit initiatief geen sprake kan zijn?

De heer **Van der Ham** (D66): Ja, nou, die laatste zin ... Ik steun dit wetsvoorstel, omdat het een grote stap in de juiste richting is. Als mevrouw Sap nu zegt dat het de vraag is of de vakbonden, die toch eigenlijk ook de belangen van jongeren moeten behartigen, dit wel in voldoende mate doen, verwijs ik haar naar de kritiek die mijn fractie al vaak heeft geuit op de vakbonden die het meest voor het zeggen hebben. Zo is mijn fractie van mening dat de AVV ook in de SER moet kunnen meespreken over het belang van jongeren, van ander-soortige werknemers dan de klassieke werknemers. De focus op jongeren en op de vraag of zij wel voldoende worden gehoord in de instituties die wij kennen, is naar de mening van mijn fractie onvoldoende. Daarom vraag ik aan de indieners hoe wij ervoor kunnen zorgen dat ook de jongeren voldoende kunnen worden gehoord. Dit zal naar mijn mening voornamelijk via de vakbond moeten verlopen. In antwoord op de vraag van mevrouw Sap zeg ik hier wel dat er nog andere vakbonden zijn dan alleen CNV en FNV. Er zijn vakbonden, bijvoorbeeld de AVV, die meer nadruk leggen op het belang van nieuwe soorten werknemers, flexwerkers en dergelijke. Daar zitten ook nog heel veel kleurtjes in, maar het belang dat u hecht aan het horen van de belangen van met name jongeren deel ik van harte.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Het is mooi dat dat in ieder geval met de mond beleden wordt. Ik ken de kritiek van de D66-fractie op de bonden en die deelt mijn fractie ook. Ik blijf het echter onbegrijpelijk vinden dat u met een initiatief komt dat de positie van jongeren juist verder in de verdringing brengt. Ik roep u echt op om serieus werk te maken van een initiatief dat ons echt verder helpt in de toekomst.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik vind dit initiatief al een behoorlijk goede stap in die richting. De initiatiefnemers komen in hun termijn ongetwijfeld terug op al uw vragen over waarom bepaalde zaken er niet in staan. Van mij zult u herhaald horen dat het belang van jongeren, juist ook in de pensioenfondsen, door mijn fractie belangrijk wordt gevonden. Dat moet via een krachtige stem van jongeren binnen vakbonden. Als dat niet voldoende blijkt te zijn, moet je misschien ook naar andere vormen kijken, maar daarvoor zullen we de loop van het debat afwachten. Zoals ik in het begin van mijn termijn zei: ik zou het een hele nare uitkomst vinden als we het eigenlijk allemaal eens zijn over de richting, maar het door een aantal detailonderwerpen niet tot een meerderheid komt. Naar mijn inschatting, op basis van de schriftelijke voorbereiding, vindt iedereen eigenlijk dat er meer invloed moet komen voor mensen die direct belang hebben bij pensioenen. Ik wil graag constructief zijn en kijken hoe we ervoor kunnen zorgen dat dit tot een goed einde komt.

De **voorzitter**: Mijnheer Van der Ham, wilt u proberen iets compacter te antwoorden?

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Voorzitter. Laat ik dan constateren dat de heer Van der Ham nu eigenlijk zegt dat de participatie van jongeren in pensioenfondsen in zijn ogen een detail is. De GroenLinksfractie deelt die mening absoluut niet en vindt dat juist een heel belangrijke randvoorwaarde.

De heer **Van der Ham** (D66): Wij vinden de belangen van jongeren in pensioenfondsen natuurlijk helemaal geen detail. Ik hoop dat ik straks ook een goed pensioen ga krijgen; ik behoor nu op mijn 36ste nog tot de jong volwassenen, zoals ik uit de statistieken heb begrepen. Wij vinden dat van zeer groot belang. De loop van het debat moet echter uitwijzen hoe we dat precies in de wet gaan vastleggen, of we dat echt in de wet gaan vastleggen via een amendement of op een andere wijze, of dat dat in de toelichting gebeurt.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik ga toch nog even door op het punt van mevrouw Sap. Er ligt een wetsvoorstel voor. De gemiddelde pensioenfondsbestuurder is op dit moment een 55-jarige oude man, sorry minister. Nu wordt voorgesteld om daar een 75-jarige oude man naast te zetten. U zegt dat dat de jongeren ten goede komt. Kunt u mij uitleggen op welke wijze dat gebeurt, afgezien van de open en gratuite vraag die u net stelde aan de indieners?

De heer **Van der Ham** (D66): Over die 75-jarige oude man die naast die 55-jarige oude man zit, het volgende. Die 75-jarige oude man geniet het pensioen maar heeft ook kleinkinderen en kinderen. Hij houdt dus ook rekening met andere zaken dan alleen maar zijn eigen belang. Overigens zouden de andere twee partners aan tafel dat ook moeten doen. Daarnaast heb ik al gesproken over het belang dat ook jongeren meer worden gehoord in de pensioenfondsen. Dat deel ik met u. Ik vind dat dat met een andere invulling van de vakbonden moet gebeuren; vakbonden moeten zich anders opstellen in de pensioenfondsen. Of wij dat gaan regelen via de wet, via amendement – ik zie uw amendement daarop graag op mijn bureau – zal in de loop van het debat moeten blijken.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik sta perplex van dit antwoord. Aan de ene kant zegt u dat u de ouderen rechtstreeks in het bestuur wilt hebben omdat zij anders niets mogen zeggen en aan de andere kant zegt u dat de ouderen wel aan de jongeren zullen denken omdat zij kleinkinderen hebben. In dat geval zouden de huidige bestuurders ook aan de ouderen kunnen denken omdat zij ouders en grootouders hebben. Op welke manier neemt de D66-fractie initiatieven om handen en voeten te geven aan de diversiteit die u nu met de mond belijdt en die u in allerlei andere debatten in de Kamer belijdt?

De heer **Van der Ham** (D66): Het is een beetje sneu dat de CDA-fractie die zich zo ongeveer heeft opgeworpen als de grootste tegenstander van invloed van ouderen in pensioenfondsen zich nu achter de rug van de jongeren verschuilt om misschien straks tegen het voorstel te stemmen. Ik vind dat opmerkelijk.

De heer **Omtzigt** (CDA): Wij wachten op mijn inbreng. Dan kunt u horen wat ons standpunt is. U had ook gewoon het verslag kunnen lezen.

Van der Ham

De heer **Van der Ham** (D66): Wij kennen dat verslag en dat is niet zo positief over het wetsvoorstel.

De heer **Omtzigt** (CDA): Had u dit verslag overigens wel gelezen, dan had u gezien dat de Raad van State gehakt maakt van het voorstel om 10% van de deelnemers in een deelnemersraad onbeperkt de mogelijkheid te geven tot procederen. U hebt net alle lof gegeven aan de Raad van State, maar op dit artikel gaat u gewoon mee met de indieners. Klopt het dat de fractie van D66 ervoor staat dat straks 10% van de deelnemers alle besluiten op kosten van het pensioenfonds ter discussie mag stellen of neemt zij in elk geval van dat gedeelte van het wetsvoorstel afstand?

De heer **Van der Ham** (D66): Nee hoor, want dat recht geldt voor iedereen, voor werkgevers en werknemers, dus dat zou dan ook voor die andere groep moeten gelden.

De heer **Omtzigt** (CDA): Weet u wat het betekent als bij een vereniging als D66 of een voetbalvereniging 10% van de leden elke beslissing van het bestuur op kosten van de vereniging mag aanvechten bij de rechter?

De heer **Van der Ham** (D66): Dat geldt ook voor de andere deelnemers aan die onderhandelingen.

De heer **Omtzigt** (CDA): U vindt het een goed voorstel dat 10% ...

De **voorzitter**: Mijnheer Omtzigt, u moet via de voorzitter spreken.

De heer **Omtzigt** (CDA): Mevrouw de voorzitter, vindt D66 het een goed idee dat 10% van de deelnemers elke vorm van besluitvorming kan aanvechten en de besluitvorming in een pensioenfonds totaal kan platleggen?

De heer **Van der Ham** (D66): Uit het feit dat ik niet daarover ben begonnen en daarover geen amendement heb ingediend, blijkt dat ik daar voorstander van ben.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Kunt u mij uitleggen waarom u daar voorstander van bent?

De **voorzitter**: Mevrouw Linhard, wilt u via de voorzitter spreken?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Voorzitter. Kan de heer Van der Ham mij uitleggen waarom hij daar voorstander van is?

De heer **Van der Ham** (D66): Wij vinden het van groot belang dat iedereen die aan die tafel zit, op genomen besluiten een follow-up kan geven, kritiek kan leveren en kan bekijken of er door zijn inbreng of verzet een beter alternatief uit kan komen. Als je pensioengerechtigden macht en invloed geeft, wil je ze ook tanden meegeven. Daarom vinden wij dat ervoor moet worden gezorgd dat er zo'n beroepsmogelijkheid is. In de nota naar aanleiding van het verslag is langsgelopen hoeveel pensioengerechtigden er moeten opkomen om ervoor te zorgen dat zij iets kunnen aanvechten. Dan wordt 10% heel laag gevonden. De "turnout" bij andersoortige inspraakproce-

dures ligt ongeveer tussen de 10% à 15%. Het zal nog behoorlijk veel moeite kosten om zo veel te mensen te organiseren dat dat protest daadwerkelijk wordt aangetekend. 10% lijkt weinig, maar in de praktijk is het nog behoorlijk lastig om die te behalen.

De **voorzitter**: Mevrouw Linhard, u moet het knopje vasthouden terwijl u spreekt.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Deze Kamer neemt dit besluit ook bij meerderheid. Waarom zou dat bij de pensioenfondsen niet zo moeten zijn?

De heer **Van der Ham** (D66): Uiteindelijk wordt er daar ook gewoon besloten. Het gaat erom dat je iets mag aanvechten en dat je kritiek mag uiten op een voorstel. De 10%-grens is behoorlijk zwaar als je deze afzet tegen andere procedures en tegen de wijze waarop dat in de praktijk gaat, hoeveel pensioengerechtigden op moeten komen om ervoor te zorgen dat zij een voorstel tijdelijk kunnen tegenhouden.

Voorzitter. Ik ga even terug naar het belang van het wetsvoorstel. Uit de eindevaluatie van het tweede medezeggenschapsconvenant blijkt dat ten minste 70% van de pensioengerechtigden niet is vertegenwoordigd in de besturen van hun fondsen. Dat betekent dat de besturen van vele pensioenfondsen nog eenzijdig zijn samengesteld. Hierin zijn slechts de twee deelbelangen van de werkgevers en de werknemers vertegenwoordigd, terwijl de vertegenwoordigers van het deelbelang van de pensioengerechtigden ontbreken. Overigens geldt dit ook nog voor een aantal anderen. Er is een aantal convenanten waarover een aantal Kamerleden de afgelopen jaren heeft gezegd dat betrokkenen dit zelf moeten organiseren. De convenanten zijn uiteindelijk niet opgevolgd. Wij maken het heel vaak mee in de Kamer dat wij partijen zelf de keuze laten om dingen in te vullen, maar dat deze daar geen gevolg aangeven. Wij zetten dit dan vervolgens om in een wet. Als de partijen er immers zelf niet zijn uitgekomen, zullen wij op een gegeven moment de conclusie moeten trekken dat wij een en ander moeten vastleggen. Gebleken is dat een groot gedeelte van de medezeggenschapsconvenanten niet heeft geleid tot het gewenste resultaat. Daarom is dit initiatiefwetsvoorstel ingediend.

De heer **Omtzigt** (CDA): Nu is in de Pensioenwet vastgelegd dat de bestuurders van de pensioenfondsen bij de ingang van het bestuur hun hoed of pet afzetten van de groep waarvoor zij daar zitten, en alle belangen vertegenwoordigen. U lijkt er nu vanuit te gaan dat de gepensioneerden, als zij in het bestuur komen, de belangen van gepensioneerden vertegenwoordigen. Bent u er voorstander van dat zij de belangen van gepensioneerden vertegenwoordigen, of bent u er voorstander van dat zij geacht worden, net als de andere deelnemers aan het pensioenfondsbestuur, de belangen van allen te vertegenwoordigen?

De heer **Van der Ham** (D66): Het doel is natuurlijk dat je alle belangen vertegenwoordigt. In uw model zou je ook kunnen zeggen, als iedereen toch zijn hoed afzet: wij zetten er alleen werkgevers neer, want zij zetten hun hoed van werkgever af en dus zullen zij ook wel aan de werknemers denken. Maar zo werkt het natuurlijk niet. Natuurlijk is het doel dat wij er allemaal voor zorgen dat

Van der Ham

de belangen van alle gepensioneerden en van de mensen die eraan meebetalen worden gehonoreerd, maar om "checks and balances" te garanderen is het van belang dat er verschillende soorten groepen zijn vertegenwoordigd, als stok achter de deur. Laat ik het zo maar zeggen.

De heer **Omtzigt** (CDA): Mogen de ouderen sec voor het belang van hun eigen groep gaan in het pensioenfonds-bestuur, als zij dat willen?

De heer **Van der Ham** (D66): Als wij in een onderling debat zitten over de toekomst, is het van groot belang dat alle geluiden worden gehoord. Als pensioengerechtigden, bijvoorbeeld bij zo'n onderhandelingsgesprek, denken dat een bepaald geluid niet voldoende wordt gehoord, zijn zij toch geen knip voor de neus waard als zij dat geluid vervolgens niet laten horen? Dat doen wij hier in de Kamer toch ook?

De heer **Omtzigt** (CDA): Dat doen wij volstrekt in de Kamer, maar in de Kamer mogen wij ons gerust als belangenbehartiger van een smalle groep zien. Er zijn zelfs partijen die dat in hun naam hebben. Vindt u dat, net als ingevolge de corporate governance het bestuur van een onderneming in Nederland rekening moet houden met alle stakeholders, het bestuur van een pensioenfonds – ik heb het niet over de deelnemersraad – rekening moet houden met alle deelbelangen, of dat de bestuursleden achteraf verantwoording moet afleggen aan een kleine groep voor hun eigen deelbelangen?

De **voorzitter**: Voordat de heer Van der Ham antwoord geeft, zou ik de leden erop willen wijzen dat spreken via de voorzitter niet alleen is: beginnen met "voorzitter ...", en dan vervolgens doorgaan met "u", maar gewoon blijven spreken in de derde persoon.

Het woord is aan de heer Van der Ham.

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. Het is een volstrekt theoretische vraag. Natuurlijk staan zij voor het algemeen belang. Op het moment dat je echter een breder samengesteld bestuur hebt, met mensen met verschillende achtergronden, denk ik dat dit de kwaliteit van de besluitvorming ten goede komt. Daarom vinden wij het van groot belang dat er diversiteit is in besturen en dat het niet alleen maar oude mannen, maar soms ook oude vrouwen zijn die daarin zitten. Voor de kwaliteit van de besluitvorming is het toch altijd goed dat er verschillende belangen worden gehoord en dat deze vervolgens tegen elkaar kunnen worden afgewogen? Dat dient uiteindelijk het algemeen belang. Uiteindelijk is het algemeen belang gediend met diversiteit. Dat heeft dit wetsvoorstel onder andere tot doel.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Ik wil de woordvoerder van D66 dan toch vragen om mij nog één keer uit te leggen waarom juist dit wetsvoorstel daarin toegevoegde waarde heeft. Juist dit wetsvoorstel haalt de diversiteit er voor een groot gedeelte uit, wat mij betreft.

De heer **Van der Ham** (D66): Dat moet u dan even toelichten, want met dit wetsvoorstel wordt voorgesteld om er een groep aan toe te voegen. Wij kunnen het dan nog hebben over de vraag of er nog meer groepen aan moeten worden toegevoegd. Daarover gaan wij het later

hebben. Ik zou echter zeggen dat dit in elk geval een stap in de goede richting is.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Ik ben het met u eens dat het een stap in de goede richting is.

De heer **Van der Ham** (D66): Dan zijn wij daar alvast uit.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Maar er ontbreken heel veel groepen. Er is nog steeds maar één groep uitgelicht.

De heer **Van der Ham** (D66): U spak uzelf al direct tegen, omdat u zei dat het wetsvoorstel een stap achteruit was. Nu zegt u dat het wel een stap vooruit is. Het is alvast winst dat u die constatering doet. Onder de gepensioneerden zit ook diversiteit. Ik hoop dat er onder werkgevers en werknemers diverse groepen vertegenwoordigd zijn. Als het gaat om het "volbrengen" van dit wetsvoorstel, staat de Kamerfractie van D66 ervoor open om te bezien hoe wij aan de bezwaren het hoofd kunnen bieden. Ik wacht daarvoor graag uw eigen voorstellen af.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): De stap in de goede richting is dat er gesproken wordt over goede vertegenwoordiging. Dat is wat ik heb gezegd; niet dat wij nu per initiatiefwet één deelgroep "erin gooien". Nogmaals mijn vraag aan D66: zou het niet veel verstandiger zijn om dit wetsvoorstel terug te leggen bij degenen die erover moeten gaan en ervoor te zorgen dat er een goed voorstel komt, waarin alle belangen, van de jongeren, de middengroepen en de ouderen, goed vertegenwoordigd worden?

De heer **Van der Ham** (D66): Dan moet mevrouw Linhard toch even uitleggen bij wie wij dit moeten terugleggen. Wij zijn toch de wetgever? Zij bedoelt wellicht dat wij het bij de pensioenfondsen terugleggen?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Terugleggen bij de mensen die de besturen moeten vormen bij de pensioenfondsen, dus de pensioenfondsen zelf. Voor de tweede pijler ligt de verantwoordelijkheid niet a priori bij de wetgever, maar bij de fondsen.

De heer **Van der Ham** (D66): U zegt eigenlijk dat wij het moeten terugleggen bij het veld.

De **voorzitter**: Mevrouw Linhard zegt eigenlijk ...

De heer **Van der Ham** (D66): Mevrouw Linhard zegt eigenlijk dat wij het moeten terugleggen bij het veld. De behandeling van dit wetsvoorstel duurt nog wel een tijdje. Dat is onze ervaring met initiatiefwetsvoorstellen. Op het moment dat er tussentijds initiatieven komen, horen wij dat graag aan. Ik wijs mevrouw Linhard er wel op – en ik hoop dat zij dat ook beseft – dat 70% van de convenanten de kans om aan die diversiteit te werken niet hebben gegrepen. D66 vindt convenanten prachtig en vindt het helemaal goed wanneer het veld het zelf oplost. Op het moment dat beloftes niet worden waargemaakt, moet de wetgever het zelf regelen.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Ik begrijp dat D66 de voorkeur geeft aan een convenant dat gesloten wordt door partijen die er ook echt bij betrokken zijn en niet door de wetgever. Dat was mijn eerste gevoelens daarover.

Van der Ham

De heer **Van der Ham** (D66): Volgens mij heb ik iets anders gezegd. Wij hebben de partijen in de afgelopen jaren de mogelijkheid gegeven om dit goed te regelen in convenanten. Daaraan heeft 70% zich niet gehouden. Nu is het afgelopen. Als er in de komende weken allerlei nieuwe ontwikkelingen plaatsvinden, merken wij dat wel. Intussen gaan wij door met de behandeling van het wetsvoorstel. Het is prima om er mooie initiatieven in te amenderen, maar dat wil ik eerst zien. Wij zullen daar heel constructief naar kijken. Ik vind het wel van groot belang dat de druk op die partijen blijft en dat dit wetsvoorstel gewoon doorgaat. Wij merken dan wel wat er in de tussentijd wordt georganiseerd.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): De heer Van der Ham wringt zich in steeds meer bochten om ons uit te leggen dat dit initiatief bijdraagt aan diversiteit in de besturen. Ik krijg steeds meer de indruk dat hij dat zelf absoluut niet gelooft. Ik wil hem nog een keer uitleggen waarom dat niet zo is. Wie nu in een gemiddelde bestuurskamer van een pensioenfonds gaat kijken, treft daar in hoge mate oudere blanke mannen aan. Wat zie je over een jaar, gesteld dat het initiatief wordt doorgezet? Je ziet in nog hogere mate oudere blanke mannen zitten. Is dat diversiteit? Dat vindt de GroenLinksfractie geen diversiteit. Ik roep de heer Van der Ham op om bij zijn eigen overtuiging en geloof te blijven, te staan voor wat hij vindt en met ons dit initiatief af te wijzen.

De **voorzitter**: Mevrouw Sap, dit is geen interruptie. U bent nu bezig met uw termijn. U hebt een vraag aan de heer Van der Ham, of u wacht af tot u aan de beurt bent.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Ik zal mijn eigen termijn met liefde iets inkorten.

De **voorzitter**: Dat is niet de bedoeling van een interruptie. Een interruptie is voor een korte vraag.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Ik vraag de heer Van der Ham of hij kan uitleggen hoe zijn voorstel om nog meer oudere mannen in te zetten, kan bijdragen aan de diversiteit in de pensioenfondsbesturen.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik vind dat mevrouw Sap behoorlijk laatdunkend spreekt over al die ouderenorganisaties, waarin vele honderdduizenden ouderen zijn vertegenwoordigd die graag willen mee bepalen wat er met hun pensioen gebeurt. Zij zegt heel laatdunkend dat het allemaal oude blanke mensen zijn. Dat zijn de woorden van GroenLinks. Ik vind het heel jammer dat zij deze toon kiest. Laten wij ervoor zorgen dat die invloed eens een keer wordt geregeld. Ik zeg haar als vertegenwoordiger van de D66-fractie dat wij ervoor moeten zorgen dat dit wetsvoorstel tot een goed einde komt. Haar bezwaren zijn niet mijn bezwaren, maar ik wil haar de hand reiken om daar goed uit te komen. Zij kiest voor een toontje waarmee wij niet veel verder komen. Ik hoop dat zij zich in de rest van het debat constructiever opstelt.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Voorzitter. Ik constateer dat de heer Van der Ham geen antwoord heeft op mijn vraag. Laat ik ook constateren dat voor mij de termen "oud", "man" en "blank" absoluut niet laatdunkend zijn. Het zijn gewoon feitelijke constateringen van wie er nu

zit in de pensioenfondsbesturen. Als wij diversiteit willen, dan moeten wij daar wat andere kenmerken in terugzien, maar de GroenLinksfractie heeft bijzonder veel affiniteit, ook met oud, ook met blank, ook met man. Daar zit niets laatdunkends in.

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. Ik ben daar niet op ingegaan, omdat ik het vooral een kwalificatie vond die mevrouw Sap mij gaf. Ik roep mevrouw Sap ook op – GroenLinks zit altijd behoorlijk diep in de vakbonden – om de eigen vakbonden, de broeders en de zusters daarin eens op te roepen, om ook daar wat meer aan diversiteit te doen.

De heer **Omtzigt** (CDA): Voorzitter. De heer Van der Ham zegt dat het convenant in 70% van de gevallen niet wordt uitgevoerd. Waar haalt hij dat vandaan?

De heer **Van der Ham** (D66): Dat is uit de eindevaluatie gebleken. Uit de eindevaluatie door de Tweede Kamer van het medezeggenschapsconvenant – ik heb het al voorgelezen – blijkt dat minstens 70% van de pensioengerechtigden niet is vertegenwoordigd in het bestuur van hun fondsen. Daar is het uit.

De heer **Omtzigt** (CDA): Nee, maar in dat convenant was opgenomen dat er een keuzerecht ontstond en in de evaluatie van het convenant staat dat 70% van de fondsen zich aan het convenant gehouden heeft. Is de heer Van der Ham het niet eens met het convenant of is hij het niet eens met de uitkomst?

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. Het is waar: je kunt ervoor kiezen om het niet te doen, maar je ziet dus dat gepensioneerden heel vaak uiteindelijk het nakijken hebben, omdat "the powers that be" hebben gesteld: wij hebben daar niet zoveel trek in. Als je dus even achter dat cijfer kijkt en achter de formele opmerking dat er toch een keuzevrijheid is, dan zie je dat daar een wereld achter schuilgaat die wij niet willen, namelijk dat gepensioneerden uiteindelijk toch worden buitengesloten bij dit soort medezeggenschap. Dat is de reden waarom wij dit wetsvoorstel steunen.

De heer **Omtzigt** (CDA): Voorzitter. Ik zou graag de mening van de heer Van der Ham willen over zelfregulering. Als partijen zelf iets afspreken, vindt hij dan dat er geëvalueerd moet worden op wat zij afgesproken hebben, of vindt hij dat er geëvalueerd moet worden op wat D66 of CDA gewild hadden dat zij afgesproken hadden?

De heer **Van der Ham** (D66): Nou, het laatste vind ik van groot belang, want ik sta hier wel voor mijn eigen idealen en op het moment dat evaluatie uitwijst dat het doel, namelijk medezeggenschap van gepensioneerden, niet wordt gerealiseerd, ga ik zoeken naar andere vormen om het doel te bereiken. Als convenanten daar dus blijkbaar niet voldoende aan hebben bijgedragen en als the powers that be, de werkgevers en de werknemers, er niet echt voor openstaan, dan ben ik geneigd om daar andere vormen voor te kiezen. Daarom steunen wij dit wetsvoorstel. Het is vrij simpel.

De heer **Omtzigt** (CDA): Voorzitter. Ik concludeer dat een democratische partij vindt dat wanneer twee partijen in

Van der Ham

Nederland een onderlinge afspraak maken, er niet getoetst wordt op de onderlinge afspraak, maar op wat een ander vindt dat die afspraak had moeten zijn. Dat vind ik een buitengewoon raar principe.

De heer **Van der Ham** (D66): Dat lijkt mij helemaal geen raar principe. Als ik het belang van een derde partij, bijvoorbeeld pensioengerechtigden, van groot belang vind en als daar niet voldoende naar wordt gekeken door die twee partijen, dan mag je als overheid ingrijpen of in ieder geval als politieke partij daar een voorstel voor indienen. Dat lijkt mij logisch.

De heer **Omtzigt** (CDA): Voorzitter. Een van de twee partijen waren de vertegenwoordigers van gepensioneerden. Dus als die buitengeloot waren, dan had de heer Van der Ham een punt gehad, maar hij weet dat zij hier vertegenwoordigd waren.

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. In de praktijk gaat dat heel anders, dat weet de heer Omtzigt zelf ook.

De heer **Ulenbelt** (SP): Voorzitter. De heer Van der Ham zegt dat dit wetsvoorstel snel behandeld moet worden, want het moet ook nog een rol spelen bij het bestrijden van de crisis, het voorkomen van afstempelen enzovoorts. Kan de heer Van der Ham aan ouderen in Nederland uitleggen, hoe het afstempelen voorkomen kan worden doordat gepensioneerden in het fondsbestuur zitten?

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. Ik heb gezegd: zoals de debatten over pensioenen 40 jaar de gepensioneerden aangingen, zo gaan de debatten van vandaag er nog steeds over, dus dat opsomminkje van actuele onderwerpen zou daarbij in de toekomst ook op tafel kunnen komen. Het is natuurlijk niet zo dat het er nu nog heel snel even doorheen gejaast moet worden, om nog een rol te kunnen spelen in de debatten die daar nu plaatsvinden. Dat zal in tijd niet eens lukken, maar ik noem dat maar als voorbeeld, omdat er soms heel grote ingrepen worden gedaan, waarvan je had gehoopt dat de gepensioneerden een krachtigere stem hadden gehad in het bepalen van de richting. Dus het was een voorbeeld.

De heer **Ulenbelt** (SP): Voorzitter. Dat betekent dus dat de verwijzing naar de actuele financiële crisis in de memorie van toelichting en in de nota naar aanleiding van het verslag eigenlijk misplaatst is? Is de heer Van der Ham het daar dan eigenlijk mee eens?

De heer **Van der Ham** (D66): Nee, helemaal niet. Ik heb ook wel gelezen dat de reactie op dit wetsvoorstel was: het gaat over democratisering en wat heb je er uiteindelijk aan, is het wel voldoende concreet en zijn er voldoende issues waar gepensioneerden zich vervolgens in de medezeggenschap mee kunnen gaan bemoeien? De indieners hebben daarvan een opsomming gegeven die volgens mij heel relevant is, zeker als wij naar het heden kijken. In het verleden was er ook een aantal grote issues en wij weten niet wat de komende jaren allemaal niet over ons heen komt. Wij hopen dat de kwalitatieve inbreng van de gepensioneerden een bijdrage kunnen leveren. Nogmaals, dat is een voorbeeld, maar wel een heel belangrijk voorbeeld.

De **voorzitter**: U vervolgt uw betoog.

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. Het voorstel heeft ook tot doel een goede regeling tot stand te brengen voor een beroepsrecht voor een minderheid uit een deelnemersraad. Hierbij gaat het om het kunnen laten toetsen of het bestuur de wettelijke opgedragen plicht tot evenwichtige belangenafweging ten opzichte van alle groepen belanghebbenden nakomt. Minderheden kunnen niet alleen pensioengerechtigden zijn, maar ook werknemers bij krimpende fondsen en minderheden binnen een geleding, zoals jongeren, vrouwen en nagelaten betrekkingen. Dit beroepsrecht voor een minderheid beschouwt onze fractie dan ook als een belangrijk onderdeel van het wetsvoorstel.

Maatwerk is wat ons betreft het sleutelwoord. Volgens het initiatiefvoorstel krijgen de pensioengerechtigden evenals de werknemers een wettelijk recht op medebestuur van hun fondsen. Bij de uitwerking daarvan worden in een pensioenfonds verschillende mogelijkheden tot maatwerk geïntroduceerd. Zo wordt voorgesteld, ten aanzien van de verdeelsleutel van de bestuurszetels tussen de deelnemers en de pensioengerechtigden een vorm van regelend recht in te voeren. Hierdoor is het bijvoorbeeld mogelijk, in een pensioenfonds, bij overeenstemming tussen de betrokken partijen, het criterium van de onderlinge getalsverhoudingen te vervangen door de toe te rekenen vermogens of door een verdeling met gelijke aantallen. Artikel 101 biedt tevens, anders dan de Pensioenwet op dit moment, de keuze uit benoeming van bestuursleden via verkiezing en via voordrachten van de belangenorganisaties.

Maatwerk is eveneens mogelijk door de voorgestelde invoering van regelend recht bij de kwaliteitsbepaling van de besturen van de bedrijfsfondsen, evenals bij die van de ondernemingspensioenfondsen, die thans geregeld zijn in artikel 99. Daardoor kan afgeweken worden van de exacte kwaliteit en kan per pensioenfonds rekening gehouden worden met de inzichten van de betrokken partijen en het specifieke karakter, alsook de risicoverdeling van de pensioenregeling. Dit vormt een modernisering van de Pensioenwet die onze fractie ook zeer aanspreekt.

Als het over draagvlak gaat, kan ik zeggen dat het initiatiefvoorstel een sterke steun heeft van de samenwerkende ouderenorganisaties. De centrale werkgevers- en werknemersorganisaties in de Stichting van de Arbeid en de pensioenkoepels VB en OPF verzetten zich evenwel. Dat is natuurlijk te betreuren, maar het is niet helemaal onbegrijpelijk. De sociale partners moeten door het voorstel immers binnen de fondsen meer macht en invloed gaan delen met de pensioengerechtigden. Wat dat betreft kan je zeggen: aan de tegenliggers herken je de juiste koers. Wij maken ons hier dus niet zo veel zorgen over.

Wij zien ook dat het fundament van het wetsvoorstel, namelijk dat er een groeiend belang is om gepensioneerden te betrekken bij de besluitvorming, ook wordt gedeeld door de Raad van State. Daarin zien wij ons wel degelijk gesterkt in het standpunt dat de richting van het wetsvoorstel juist is.

Het volgende heb ik al enkele malen gezegd, maar ik wil er graag mijn bijdrage mee afsluiten. Ik hoor bij een aantal fracties dat zij sympathie hebben voor de richting, maar dat zij het initiatiefvoorstel op een aantal punten tekort vinden schieten. Ik ben er evenwel echt van

overtuigd dat deze richting van zo groot belang is dat wij dit debat over de invloed van gepensioneerden moeten afronden en een stap verder moeten brengen. Ik hoop dat de andere woordvoerders dit zullen uitdragen in hun bijdrage. Ik nodig dan ook alle partijen uit om ervoor te zorgen dat, hetzij via amendering, hetzij via een onderling constructieve opstelling, hiervoor een meerderheid georganiseerd wordt, dat dit door de Eerste Kamer gelooft kan worden en dat uiteindelijk, na bijna 41 jaar strijd, meer invloed van gepensioneerden in de pensioenfondsen gerealiseerd wordt. Als er meer groepen meer invloed willen hebben, staat de fractie van D66 daar zeer voor open.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Voorzitter. Dank aan de initiatiefnemers voor het initiatief dat zij hebben genomen en voor hun inzet. Het was geen gemakkelijke klus. Ik heb het niet helemaal gevolgd vanaf 1968, maar ik kan mij voorstellen dat er een lange voorgeschiedenis aan is voorafgegaan. Wij zien nu uit de SER-evaluatie dat het met de medezeggenschap van gepensioneerden de afgelopen jaren best goed is gegaan. 70% van de fondsen voldoet aan het convenant, maar 30% voldoet daar nog niet aan. Toch is 70% van de pensioengerechtigden niet vertegenwoordigd in de fondsbesturen. Met andere woorden, het medezeggenschapsconvenant was bedoeld om de positie van pensioengerechtigden te verbeteren, maar op basis van zelfregulering. Wij zien nu dat de pensioengerechtigden nog te veel aan de zijlijn staan bij inspraak bij pensioenfondsen.

De indieners zijn dan ook van mening dat de pensioengerechtigden een volwaardige plaats verdienen in het pensioenfondsbestuur. Ook de Partij voor de Vrijheid is het hiermee eens. Pensioengerechtigden vormen een van de laatste groepen mensen in de samenleving over wie veel wordt gesproken, maar die geen zeggenschap hebben en die niet mogen meebeslissen over datgene waarvoor zij zich altijd sterk hebben gemaakt. Het gaat veel over hen, maar niet met hen.

Deze groep verdient daarom een volwaardige plaats in het pensioenbestuur, net als werknemers en werkgevers. De timing voor het initiatief is dan ook perfect, mede gelet op de crisis waarin de fondsen zich nu bevinden.

Dit initiatiefwetsvoorstel regelt onder meer de zetelverdeling naar rato van het aantal deelnemers. Hierbij heeft de PVV wel een kritische kanttekening, want wij weten dat met de vergrijzing het aantal pensioengerechtigden in de fondsen steeds toeneemt en dat daardoor ook de verhouding tussen werknemers en gepensioneerden uit de pas loopt. Zou het niet slim zijn om aan deze ratoverdeling een maximum te verbinden om toch een redelijke inspraak van alle drie partijen te realiseren?

Uit de evaluatie blijkt ook dat 80% van de ondernemingspensioenfondsen reeds heeft gekozen voor bestuursdeelname van pensioengerechtigden in het pensioenfondsbestuur, terwijl ook een op de vijf nog steeds een deelnemersraad heeft waarin ook pensioengerechtigden deelnemen. De Partij voor de Vrijheid vraagt zich dan ook af of dit niet dubbelop is. Waarom hebben de initiatiefnemers niet gekozen voor afschaffing van de deelnemersraad? De deelnemersraad was

tenslotte een alternatief voor het niet vertegenwoordigd zijn in het bestuur, dit met het oog op dubbele medezeggenschap, efficiency en effectiviteit van de besluitvorming. Wat de PVV betreft, kan daarom de deelnemersraad worden afgeschaft. Bij een ondernemingspensioenfonds was het ook een deelnemersraad of bestuursdeelname. Met dit wetsvoorstel wordt dat en-en. Is dat niet overdreven? Gaarne een toelichting waarom hiervoor niet is gekozen. De Stichting van de Arbeid heeft het ook over verzwarende van de governance, daar gepensioneerden reeds zitting hebben in de deelnemersraad en het verantwoordingsorgaan. Volgens mij moeten wij oppassen dat wij niet weer een extra inspraakorgaan toevoegen dat eigenlijk niets toevoegt.

Uit de evaluatie blijkt ook dat de pensioenfondsen problemen hebben met de bemensing, de deskundigheid en de kosten. Hoe worden deze knelpunten ondervangen door dit wetsvoorstel? Wij hebben gezien in de pensioenfondsbesturen dat deskundigheid op het gebied van pensioenen of beleggingen natuurlijk aanwezig moet zijn. Het is moeilijk om daarvoor goede mensen te vinden. Ook hoor ik uit het veld van de koepels en De Stichting van de Arbeid dat men afwijzend staat tegenover dit voorstel. Men wil liever de vereenvoudigingsvoorstellen van minister Donner in oktober afwachten alvorens voor deze aanpassing te kiezen. Hoe zit het eigenlijk met het draagvlak voor dit wetsvoorstel in het veld? Waarom hebben de initiatiefnemers niet gekozen om te wachten op het document Stroomlijning in governance van minister Donner waaraan deze op dit moment de laatste hand legt? Graag een toelichting.

Ook is men bang voor een glijdende schaal wat inspraak betreft. Zojuist, tijdens dit debat, is al gevraagd waarom jongeren, slapers en andere groepen niet worden vertegenwoordigd. Volgens de Partij voor de Vrijheid gaat het slechts om drie groepen die belang hebben, namelijk gepensioneerden, werknemers en werkgevers. De jongeren, de allochtonen, de gehandicapten en allerlei andere groepen moeten worden vertegenwoordigd door een van de genoemde belanghebbende groepen. Als de jongeren te weinig worden vertegenwoordigd, moeten wij naar de FNV en de sociale partners om te zorgen voor een goede representatieve vertegenwoordiging in de fondsbesturen.

De STAR is bang dat door de medezeggenschap van pensioengerechtigden de deelbelangen in de fondsbesturen te veel gaan overheersen, terwijl daar juist het collectieve belang moet gelden. Te veel medezeggenschap ondermijnt de kwaliteit van het fondsbestuur, aldus de STAR. Kunnen de initiatiefnemers deze angst wegnemen? Ook stelt de STAR dat de belangen van pensioengerechtigden reeds behartigd worden in de fondsbesturen door de sociale partners, lees de vakbonden. Vakbonden vertegenwoordigen tenslotte ook de belangen van gepensioneerden. Van de leden van de vakbonden is 22% 65+. In hoeverre hebben wij te maken met een overlap als de vakbonden 50% van 50% vertegenwoordigen in de besturen? Diezelfde vakbonden vertegenwoordigen immers ook 22% van de gepensioneerden. De gepensioneerden hebben dus ook 50% van 50%, dus er is sprake van een overlap tussen werknemersorganisaties en gepensioneerden. De Partij van de Vrijheid vraagt daarom, net als de heer Ulenbelt, of de vakbonden pensioengerechtigden kunnen afvaardigen in

Tony van Dijck

het bestuur, in het deel dat gaat om de inspraak van pensioengerechtigden.

Dat was het voorzitter. Zijn er geen interrupties?

De **voorzitter**: U hebt in alle rust uw betoog af kunnen maken, mijnheer Van Dijck.

□

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Voorzitter. Ten gevolge van de economische crisis is het vertrouwen in de pensioenfondsen geraakt. Daarmee is de legitimiteit van fondsbesturen niet ongeschonden gebleven. De vele reacties op dit wetsvoorstel spreken klare taal. In mijn inbreng draait het om drie kernbegrippen, namelijk solidariteit, democratische vertegenwoordiging en competent, transparant bestuur. Ik heb drie opmerkingen en dertien vragen over het voorliggende initiatiefwetsvoorstel.

De eerste opmerking is vooral van principiële aard. De fractie van de PvdA heeft sympathie voor het initiatiefwetsvoorstel van mevrouw Koşer Kaya en de heer Blok. Zij komen uit partijen die vertegenwoordiging en eerlijke, democratische belangenbehartiging altijd van groot belang hebben gevonden. De fractie van de PvdA weet dat met name de toenemende ongerustheid van vele ouderen over hun zo essentiële pensioen mede tot dit initiatiefwetsvoorstel heeft geleid. Door dit voorstel komt deze ongerustheid nu extra tot articulatie. Dat is pure winst. De PvdA vindt het ook logisch dat ouderen ongerust zijn en zich druk maken. Niet alleen ouderen zijn overigens ongerust, maar ook jongeren en oudere jongeren. Zij maken zich niet alleen druk vanwege de crisis, maar ook omdat dit mede hun spaarcenten betreft. De PvdA draagt alle mensen in haar hart, en zeker de ouderen. Dat was vroeger zo, dat is vandaag zo en dat zal morgen ook zo zijn. De jongere van nu is de vijftiger van straks en de pensioengerechtigde van nog later. Jong, oud, arm, rijk; wij maken samen, schouder aan schouder, onze samenleving. Zonder elkaar zou die samenleving er heel anders uitzien en zonder elkaar zouden de pensioenfondsen geen bestaansrecht hebben.

De PvdA is trots op Nederland, dat als een van de weinige landen een prachtig en solidair pensioenstelsel kent. Het is een stelsel dat onder de zware economische winden van de laatste tijd toch overeind is gebleven. Deze veerkracht is mogelijk omdat iedereen meedoet. Iedereen die meedoet, moet wat ons betreft ook kunnen meepraten. Individuele reacties van deelbelanghebbenden op het verlies van vertrouwen, zoals de vraag om meer zeggenschap over het te beheren geld, zelfs een vordering op dat geld, en het gevoel dat het "mijn geld" is, zullen averechts uitpakken. Als individuele belangen gaan domineren, zal dat leiden tot het einde van collectieve regelingen, terwijl juist die collectieve regelingen hun waarde hebben bewezen in vergelijking met individuele regelingen.

Mijn tweede opmerking is van meer praktische aard en betreft de deelbelangen waaruit het collectieve belang is opgebouwd. De PvdA is een partij die democratische vertegenwoordiging zeer hoog in het vaandel draagt, democratische vertegenwoordiging van alle betrokkenen. De PvdA vindt het terecht en begrijpelijk dat ouderen zich, met name in deze economisch moeilijke periode, ernstig zorgen maken over hun pensioen. De PvdA heeft begrip voor de groeiende zorg van jongeren dat zij

wellicht een steeds hogere prijs voor hun toekomstig pensioen zullen moeten betalen. De PvdA ziet de specifieke positie van vrouwen binnen de fondsen die vaker dan mannen worden geconfronteerd met verlies van hun partner op een moment dat er nog zorgverantwoordelijkheden zijn voor opgroeiende en studerende kinderen, met alle financiële consequenties van dien. De PvdA onderkent het belang van werkgevers en hun substantiële rol in de pensioenopbouw. De PvdA vindt dat pensioenorganisaties optimaal bestuurd dienen te worden. Primair hebben de fondsen baat bij competente en betrokken bestuurders. Competentie kan, maar hoeft niet speciaal uit een bepaalde groep te komen. Een competente vrouw is prima in staat een voornamelijk uit mannen bestaande organisatie te leiden en te vertegenwoordigen. Een competente dertiger is prima in staat om gepensioneerden te vertegenwoordigen. Het gaat niet om wie, maar om de wijze waarop belangen en gevoelens tot articulatie worden gebracht. Bovendien is een bestuur geen representatieve steekproef. Elke bestuurder moet de belangen van alle deelnemers voor ogen hebben, ongeacht of de bestuurder man, vrouw, jong, oud, rijk of arm is. Van cruciaal belang is wel dat deze vertegenwoordigers mandaat, vertrouwen hebben van al die betrokkenen.

Mijn partij heeft de volgende dertien vragen.

1. Hoe kijken de indieners aan tegen eerlijke en democratische vertegenwoordiging van alle deelgroepen?
2. Gaan de indieners er eigenlijk van uit dat de deelgroep voor zichzelf opkomt en vervolgens in slechte tijden bijvoorbeeld indexatie afdwingt of moeten de gepensioneerden de belangen van alle leden behartigen?
3. De meerderheid van de pensioenfondsen heeft dit jaar een herstelplan ingediend bij De Nederlandsche Bank, omdat de dekkingsgraad te laag was. Kunnen de indieners aangeven in hoeverre de herstelplannen van OPF's en BTP's verschillen daar waar gepensioneerden in de besturen zijn vertegenwoordigd?; dit om te bezien of pensioenfondsen met gepensioneerden in het bestuur wellicht andere keuzen maken wat betreft het verhogen van de premies, indexeren en of korten op de verplichtingen. Als uit die vergelijking komt dat fondsen met gepensioneerden vaker de premie verhogen of meer verhogen dan andere, dan zou hier nu al uit kunnen blijken dat deelbelangen wel degelijk een rol kunnen spelen.
4. Op welke manier kan na invoering van de initiatiefwet eigenlijk nog recht worden gedaan aan artikel 105, lid 2 van de Pensioenwet, waarin staat dat pensioenbestuurders de plicht hebben om aan evenwichtige belangenbehartiging te doen?
5. Wat is in de ogen van de indieners de meerwaarde voor het collectieve stelsel van incidentele deelgroepvertegenwoordiging?
6. Zijn de indieners tevreden met onze tweede pijler van de pensioenvoorziening of hebben zij twijfels over onderdelen, wellicht over de verplichtstelling?
7. Hebben de indieners zich gerealiseerd dat het initiatief kan leiden tot uittreding van andere groepen, jongeren die relatief meer premie betalen dan ouderen, de doorsneepremie, middle-agers, vrouwen, nabestaanden, en slapers, omdat zij zich vervolgens toch weer minder goed vertegenwoordigd voelen?
8. Dit voorstel voorziet in een extra bestuurskracht voor de groep die in al die jaren de meeste centen heeft

Linhard

ingelegd. Daarop doorborend, zouden de hoogste inleggers ook meer stemrecht moeten krijgen. Zijn de indieners voornemens daar in de toekomst ook differentiatie in aan te brengen, iets in de zin van: hoe meer geld je hebt ingebracht, hoe meer stem je zou moeten hebben?

9. Wat vinden de indieners van de situatie waarin de werkgevers in de minderheid zijn doordat het pariteit-beginsel is veranderd in een "ten minste"-pariteit? Zouden de belangen van werkgevers juist niet in goede handen moeten zijn bij de liberale partijen in de Tweede Kamer?

10. Hebben de indieners kennisgenomen van de voorstellen van APG?

De heer **Van der Ham** (D66): Ik heb een vraagje over het gegeven dat je meer invloed krijgt naarmate je meer hebt betaald. Dat is zoiets als het censuskiesrecht, dat wij zo ongeveer in de negentiende eeuw hadden. Ik zie minister Donner knikken, alsof hij dat misschien wel weer een sympathiek idee vindt.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Daar ben ik bang voor, ja.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik ben daar niet zo voor. Kunt u nader toelichten hoe u dat precies voor u ziet? Het gaat immers om hoeveel geld je op dat moment erin legt, maar je weet natuurlijk nog niet wat je over twintig of vijf jaar erin legt. Kunt u dus nader specificeren wat u daar precies mee bedoelt?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Ik bedoel daarmee het volgende. Zoals het voorstel er nu ligt, krijgen pensioengerechtigden meer stem aangezien zij een heel groot gedeelte van het geld vertegenwoordigen. Daarin kan het risico zitten dat sommigen van de club van pensioengerechtigden en van degenen die hun geld hebben ingebracht, op een gegeven moment opstaan en zeggen: ja maar, ik heb eigenlijk het meeste geld ingebracht, dus ik loop het grootste risico en ik wil meer stem. Daar ben ik bang voor naar aanleiding van dit initiatiefwetsvoorstel. Snapt u?

De heer **Van der Ham** (D66): U bent er dus niet voor dat dit gebeurt?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Nee, absoluut niet. Het is de vraag of het risico dat dit gebeurt, in dit voorstel zit.

Hebben de indieners kennis genomen van de voorstellen van APG? Die houden in: de helft van de bestuursleden vrij invullen en de rest verdelen over verschillende leeftijdscategorieën, cohorten. De inzet daarvan is een gedifferentieerd bestuur.

11. De PvdA hecht grote waarde aan vertegenwoordiging van gepensioneerden in zowel besturen als deelnemersraden. Zij benadrukt nogmaals dat het initiatiefwetsvoorstel haar om die reden sympathiek is, maar het eenzijdig bij wet regelen van één deelbelang acht zij niet wenselijk, zelfs bezwaarlijk. Er is een urgent belang het vertrouwen in de fondsen te verbeteren en te herstellen. De PvdA ziet dat convenanten in de afgelopen jaren al voor verandering hebben gezorgd. Vinden de indieners bijvoorbeeld niet dat de FNV, nu zij de ANBO in zich verenigt, ook de ouderen vertegenwoordigt? Zou het bijdragen aan het vertrouwen als bonden zich nog sterker inzetten voor breed gedragen democratische

vertegenwoordiging? Licht daarin ook niet een begin van een oplossing?

12. De problemen waar de pensioenfondsen en hun leden nu mee te maken hebben, vinden hun oorzaken soms ook in beleidsbesluiten van jaren her. De jongere bestuurders van toen zijn de gepensioneerden van nu. Zijn de indieners het met de PvdA eens dat competentie en toepassing van artikel 105 als basis moeten dienen voor adequate vertegenwoordiging?

13. Hoe functioneren de deelnemersraden op dit moment met de in de Pensioenwet geregelde bevoegdheden?

Partieel wettelijk ingrijpen in een reeds in gang gezet veranderingsproces is niet altijd de snelste of de beste weg. Het kabinet komt in oktober met een notitie waarin de stroomlijning van de governance in pensioenbesturen aan de orde wordt gesteld. De PvdA vertrouwt erop dat deze notitie een toegevoegde waarde zal hebben in dit noodzakelijke veranderingsproces. Met dit initiatiefwetsvoorstel wordt de urgentie om tot eerlijke vertegenwoordiging van alle deelbelangen te komen, extra onderstreept. De ongerustheid over de houdbaarheid van onze pensioenen treft ons allemaal. Wij vragen de minister en de indieners om de bovenstaande notitie en het eigen initiatiefwetsvoorstel als basis te gebruiken voor goed overleg met alle partijen.

Het is dringend noodzakelijk dat diversiteit in het bestuur van de pensioenwereld een plaats krijgt, maar die is veel breder dan werkenden versus gepensioneerden. Er is grote behoefte aan meer suggesties om de legitimiteit van en het vertrouwen in besturen te vergroten. De signalen zijn duidelijk. Die vragen erom om door en voor iedereen te worden opgepakt. Dat betekent dat er duidelijke antwoorden moeten komen van sociale partners: van vakbonden en werkgevers. Zij spelen immers een cruciale rol in deze tweede pensioenpijler. De PvdA heeft daar nog steeds vertrouwen in en hecht belang aan een stevig en groot draagvlak. De PvdA is duidelijk: de belangen van jongeren, oudere jongeren, alleenstaanden, slapers, werkgevers en gepensioneerden binnen de pensioenfondsen moeten democratisch, eerlijk en competent worden geborgd. Derhalve kan de PvdA zich niet vinden in het voorliggende initiatiefwetsvoorstel.

De heer **Van der Ham** (D66): Zo ver zijn we nog niet, hopelijk. Althans, dat vraag ik aan de PvdA. We zijn nu bezig met de eerste termijn, er komt nog een beantwoording van de indieners. Ik wil van u weten welke stappen u wilt zetten. Ik hoor uit uw bijdrage dat we dezelfde richting op willen. Welke stappen wilt u zetten om een en ander tot een goed einde te brengen? Kunt u dat even schetsen? Dan komen we tenminste ergens.

De **voorzitter**: Kan mevrouw Linhard dat even schetsen?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Mevrouw Linhard gaat schetsen.

De heer **Van der Ham** (D66): Dank u, mevrouw Linhard.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Zij hoopt duidelijk te hebben gemaakt dat zij er de voorkeur aan geeft dat partijen daar zelf mee komen, dus dat het draagvlak groot wordt doordat partijen daar zelf over onderhandelen en met een goed en degelijk voorstel komen. Daar heeft zij alle vertrouwen in.

Linhard

De heer **Van der Ham** (D66): Mevrouw Linhard moet dan ook wel even naar de nabije geschiedenis kijken en zien dat in de eindevaluatie, waar het relatief gunstig uitpakt, onder de cijfers een realiteit ligt die helemaal niet zo gunstig is en eigenlijk niet voldoet aan haar wens en aan de mijne. Dan zeg ik: op welke blauwe ogen vertrouwt zij dat het nu wel goed komt?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): De tijd schrijdt voort en daarmee het inzicht. Voor mijn gevoel zijn partijen wel degelijk bereid om iets te doen, want er is verandering tot stand gekomen de laatste tijd. Wellicht is dat te weinig, zoals u stelt. Het verschil tussen uw en mijn partij is dat wij nog steeds vertrouwen hebben dat het in de komende tijd wel tot een goede oplossing komt. Dan geven we de voorkeur aan de oplossing vanuit de partijen die verantwoordelijk zijn voor deze pijler. Wij zitten wat dat betreft nog niet op het punt van no return, waar uw partij duidelijk wel is aanbeland. Dus wij hebben nog steeds vertrouwen. Het is alleen dat snijpunt waarover wij van mening verschillen.

De heer **Van der Ham** (D66): Oké, maar dan nog een laatste vraag. U zegt dat u partijen nog wel een kans wilt geven omdat u verwacht dat er nog iets aardigs uit voortkomt. Ik zei in mijn bijdrage al dat dingen onder druk vloeibaar kunnen worden. Dus misschien komt er wel iets uit dat in de loop van de behandeling van dit wetsvoorstel nuttig kan zijn. Ik weet het niet. Ik heb er in eerste instantie niet zoveel vertrouwen in, want ze hebben het de afgelopen jaren niet zo goed gedaan. Maar stel dat het wel zo is, waar ligt uw tijdslimiet? Wanneer moet dat akkoord voorliggen, zodat we het bijvoorbeeld nog in dit wetsvoorstel kunnen inbouwen?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Het is de vraag of het überhaupt in dit wetsvoorstel ingebouwd moet worden. Dat is een eerste antwoord op uw vraag. Dat moeten we ook afwachten. De komende maanden komt die notitie van het kabinet over governance uit. Wellicht zal men in de komende maanden tot een vergelijk komen waar uw partij, mijn partij en alle andere partijen in de Kamer zich heel goed in kunnen vinden.

De heer **Ulenbelt** (SP): Mevrouw Linhard begon haar betoog door te zeggen dat de PvdA de ouderen in het hart sloot. Nou ja, als je tot je 67ste moet doorwerken en Bosbelasting moet betalen ... Daar denken ouderen toch wel heel anders over. Maar wat mij helemaal verbaast als het gaat om medezeggenschap is dat mevrouw Linhard op geen enkele manier ook maar een "piezeltje" duidelijk maakt waar zij naar toe wil met de medezeggenschap van de gepensioneerden in de pensioenfondsen. Zij schuift alles weg. Wees hier net zo kordaat als met de Bosbelasting, zou ik zeggen. Kom met ideeën, dan weten de ouderen of u ze echt in het hart sluit of dat u alleen maar voor de Bühne praat.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Volgens mij ben ik daar wel duidelijk in geweest. Wij vinden dat alle partijen democratisch vertegenwoordigd zouden moeten worden in pensioenfondsen.

De heer **Ulenbelt** (SP): Oké, maar dat betekent dus dat u mijn amendement zult steunen waarin de verdeling is: een derde werkgevers, een derde werknemers en een

derde gepensioneerden. Democratischer kan het toch niet, zou ik zeggen? Hoe zou het nog democratischer kunnen als het aan u ligt?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Ook hierin ben ik duidelijk geweest. Ik ben er op dit moment niet voor om dat vanuit deze Kamer te regelen. Ik wil dit echt terugleggen bij de partners, die daarover in gesprek zijn. Daar heb ik vertrouwen in.

De **voorzitter**: Laatste maal mijnheer Ulenbelt.

De heer **Ulenbelt** (SP): Dit kan ik toch echt niet beschouwen als het in je hart sluiten van de ouderen. Dit is toch de ouderen van je wegwerpen.

De **voorzitter**: Waarvan akte.

De heer **Meeuwis** (VVD): Mevrouw Linhard geeft aan dat zij de discussie graag teruglegt buiten deze Kamer. Daarbij spreekt zij de hoop en de verwachting uit dat er op korte termijn een antwoord zal komen. Klopt het niet dat STAR en CSO, als ik goed geïnformeerd ben, dat overleg juist hebben opgezegd en dat er wat dat betreft in de afgelopen zeven jaar niets is gebeurd en dat de verwachting is dat er de komende zeven jaar ook niets zal gebeuren? We gaan nu na zeven vette jaren de zeven magere jaren in. Dan zal de betrokkenheid van de gepensioneerden als belangrijkste stakeholder in de pensioenfondsen toch juist ongelofelijk belangrijk zijn?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): De heer Van der Ham zei het al: onder druk gebeurt heel veel. Ik heb nog steeds hetzelfde vertrouwen. Daarom heb ik in eerste instantie ook gezegd dat ik dit wetsvoorstel omarm, ook in die zin dat de gesprekken extra druk krijgen. Ik blijf echter zeggen dat het de voorkeur verdient om een breed draagvlak te creëren. Dat brede draagvlak krijg je als je met alle partijen tot een goed resultaat komt.

De heer **Meeuwis** (VVD): U kunt natuurlijk wachten tot ...

De **voorzitter**: Mevrouw Linhard ...

De heer **Meeuwis** (VVD): De PvdA-fractie kan natuurlijk wachten tot sint-juttemis voordat er een keer wat gebeurt. De geschiedenis toont aan dat er al tientallen jaren wordt gesproken over dit thema. Ik was er niet bij; ik zit pas twintig uur in deze Kamer. Waar haalt mevrouw Linhard het optimisme vandaan dat het nu in één keer wel gaat gebeuren? Onder druk wordt een hoop vloeibaar, maar misschien dit juist net niet. Wat geeft haar het vertrouwen dat het in deze bijzondere tijden voor pensioenen wel geregeld wordt? Gaat die belangrijke groep gepensioneerden zich nu wel goed vertegenwoordigd voelen?

De **voorzitter**: Uw vraag is helder.

De heer **Meeuwis** (VVD): Het overleg heeft tot nu toe nergens toe geleid en naar het zich laat aanzien zal het ook in de toekomst nergens toe leiden. Het gaat dus vooral om het vertrouwen. Waar komt dat vertrouwen vandaan?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Laat ik herhalen dat de

Linhard

gepensioneerden, de jongeren en alle andere deelgroepen zich goed vertegenwoordigd moeten voelen in de pensioenfondsen. Daar staat de PvdA expliciet voor. Het is dus veel breder dan alleen de gepensioneerden. Alle groepen moeten zich goed vertegenwoordigd voelen. Daar haal ik het vertrouwen vandaan. Dat vertrouwen deel ik met het kabinet. Het kabinet komt in het najaar met een notitie over governance en daar komt het niet voor niets mee. Daar komt het kabinet mee, omdat het er vertrouwen in heeft dat wij met de aanbevelingen weer een enorme stap vooruit kunnen maken. Ik sta dus niet alleen in mijn vertrouwen.

De **voorzitter**: Mijnheer Meeuwis, dit is uw laatste interruptie.

De heer **Meeuwis** (VVD): Mevrouw Linhard kan iedereen er wel bijhalen. De Pensioenwet gaat over drie stakeholders: de werkgevers, de werknemers en de gepensioneerden. Dan kan zij hele lijsten opsommen van mensen die er ook iets van vinden, maar het gaat erom dat deze drie spelers bij het beleid van de pensioenfondsen betrokken zijn. Als reden om dit fantastische initiatief niet te steunen, geeft zij op dat zij andere groepen heeft gevonden die er misschien ook wel een mening over hebben. Dat komt op mij wat bijzonder over, want het gaat om de gepensioneerden. Zij zijn als een van de drie stakeholders nu niet formeel in dat overleg betrokken.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Het verbaast mij toch een beetje. Het gaat om die gepensioneerden, maar het gaat ook om de mensen die straks gepensioneerd zijn.

De **voorzitter**: Het zou prettig zijn voor degene die aan het woord is als er geen commentaar komt vanuit de zaal en ook niet vanuit vak K. Dat is niet gebruikelijk.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Ik blijf het standpunt verdedigen dat alle groepen goed vertegenwoordigd moeten worden. Ik heb het draagvlak dat bij die tweede pijler van ons pensioen hoort heel hoog in het vaandel zitten. Voor die tweede pijler ligt de verantwoordelijkheid bij werkgevers en werknemers. Ik blijf zeggen dat ik er vertrouwen in heb dat wij er in de komende maanden goed uitkomen. Als de meningen daarover verschillen, kan ik er weinig aan doen.

De heer **Van der Ham** (D66): Onder druk wordt alles vloeibaar. Daar bent u het mee eens. Wij schieten op. Ik wil even de druk goed afbakenen. Wanneer moeten ze klaar zijn?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): We zijn nooit klaar. Niet voor niets ligt het wetsvoorstel er nu. Dat is een proces van tientallen jaren geweest, waarin de omstandigheden steeds opnieuw andere eisen stellen. Wij zullen steeds verder gaan met het aanpassen van de omstandigheden.

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter, met alle respect.

De **voorzitter**: Mijnheer Van der Ham, ik kan u niet zo goed verstaan omdat het achter u nogal rumoerig is. Misschien zouden de heren hun persoonlijke gesprek op de gang willen voortzetten.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik vind het toch rijkelijk

vaag. Natuurlijk zullen de pensioenwetgeving en de pensioendebatten nog jarenlang op deze Kameragenda staan. Er zullen ongetwijfeld in de toekomst nieuwe wijzigingen komen. Het gaat nu even over de inspraak, over de macht van pensioengerechtigden in de pensioenfondsen. Daar moeten we onze handen voor opsteken of omlaag houden. Ik hoop dat mevrouw Linhard haar hand zal opsteken. Zij zegt dat zij het veld eerst de kans wil geven. Dat is prima, maar wanneer moet het veld klaar zijn? Als het alle ruimte krijgt, kan het 41 jaar duren, want zo lang heeft het tot nu toe geduurd.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): We zouden het veld de kans kunnen geven om in elk geval de notitie over good governance af te wachten en met dat en het wetsvoorstel in de hand in gesprek te gaan om een paar maanden later tot een voorstel te komen.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik wil gewoon een datum weten. In het najaar komt er iets van de regering. De pensioenfondsen en alle andere spelers kennen de druk van dit wetsvoorstel. Laten we zeggen dat er 1 december aanstaande een plan moet liggen, dan moet men er uit zijn en dan zal de PvdA-fractie met dat plan onder de arm de discussie met de initiatiefnemers aangaan. Wellicht schrijft ze nog een amendement. We weten dan tenminste waar wij de PvdA-fractie op kunnen vastbinden.

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Op zich kunnen we daar wel een datum aan verbinden. Of dit 1 december of 1 januari moet zijn, als de partijen maar echt de tijd krijgen. De datum is ook een beetje afhankelijk van de vraag of de notitie snel in oktober uitkomt, daar zijn de partijen namelijk van afhankelijk, of dat daarin wellicht een vertraging optreedt. Het is toch moeilijk. Vanaf het uitkomen van die notitie zijn een paar maanden nodig. Op dat moment zet je de datum vast.

De heer **Van der Ham** (D66): De PvdA-fractie is dus bereid om een deadline neer te leggen. Als die niet wordt gehaald, stemt zij sowieso voor het wetsvoorstel!

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Dat laatste heb ik niet gezegd.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Voorzitter. Ik begrijp het niet zo, want ik begrijp van de PvdA dat die wel vindt dat de pensioengerechtigden een plaats verdienen in de fondsbesturen, maar dat het haar te snel gaat en dat zij hoopt op meer draagvlak. Daar heb ik ook over gesproken. Ik mis een beetje draagvlak voor dit wetsvoorstel. Ik wil het er ook niet doorduwen zodat iedereen met een lang gezicht vergadert. De vraag is natuurlijk wel dat als de PvdA vindt dat het een goed initiatief is, waar zij vindt dat het er aan schort in het initiatief eventueel. Als dit alleen is dat er meer draagvlak moet komen, dan moet zij zeggen hoe dat draagvlak er uit moet zien en welke partijen het initiatief moeten omarmen en per wanneer, omdat zij anders het wetsvoorstel als wetgever er doordrukt en het initiatief steunt.

De **voorzitter**: Uw vraag is?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Volgens mij heb ik de vraag begrepen. Het initiatief steun ik in die zin dat het gesprek

Linhard

heel duidelijk op gang komt over hoe het binnen de besturen moet worden geregeld. Dat het niet precies is zoals de PvdA het wil omdat het voor alle partijen goed geregeld moet zijn, heb ik duidelijk gemaakt. Het gaat daarbij om de diversiteit binnen de besturen en niet om het focussen op deelgroepen. Ik dacht daar duidelijk in geweest te zijn. Is dit een duidelijk antwoord? Ik onderschrijf het initiatief en ik vind het prettig omdat het de discussie echt aanzwengelt, maar het is eenzijdig omdat het een deelgroep te veel naar voren haalt.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Nu even concreet. Stel het is mei 2010 en de gesprekken tussen de verschillende belanghebbenden zijn niet vlot getrokken. We brengen dit wetsvoorstel vervolgens in stemming. Stemt u dan nog steeds tegen dit wetsvoorstel, of zegt u dan dat het mooi genoeg is geweest?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Zoals het er nu ligt, zijn wij niet voor dit wetsvoorstel.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Kunt u dan precies aangeven waar het in dit initiatief nog aan schort? Ik heb van u geen amendement gezien. Wat zou er in dit initiatief nog moeten veranderen zodat u in mei volgend jaar voor dit initiatief kunt stemmen, aangepast met een amendement, als blijkt dat het toch niet zo vloeibaar is als u dacht?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): Volgens mij ben ik daar duidelijk in geweest. Ten eerste vinden wij dat partijen om de tafel moeten en dat het draagvlak vanuit die partijen moet komen. Ten tweede vinden wij dat alle deelgroepen, jongeren, middle-agers, vrouwen, ouderen, allemaal een plek moeten hebben in de vertegenwoordiging.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Er is al gezegd dat als dat draagvlak niet ontstaat, de wetgever dat moet regelen, maar uw tweede punt van die jongeren, allochtonen enzovoort betreft toch de werknemers. Ik heb net al gezegd dat die ervoor moeten zorgen dat alle groepen werknemers goed vertegenwoordigd zijn in die besturen. Dat moeten zij dus zelf regelen. Als wij dat ook nog eens moeten gaan regelen, waarom hebben wij dan nog sociale partners?

Mevrouw **Linhard** (PvdA): En dat brengt ons weer terug bij die sociale partners. Laten wij die de komende maanden dan ook de gelegenheid geven om dat totaalpakket goed te regelen en om met een goed voorstel te komen met behulp van een notitie van het kabinet.

□

De heer **Van der Vlies** (SGP): Mevrouw de voorzitter. Allereerst wil ik de initiatiefnemers complimenteren met het vele werk dat zij tot nu toe hebben gedaan en het feit dat zij hun initiatief nu in vak K gaan verdedigen. Dat is een compliment waard. Daarbij krijgen zij rugdekking van de heer Nypels, mijn oud-collega, die ik al vele jaren ken in zijn passie voor en zijn betrokkenheid bij de pensioenwetgeving. In het verleden heb ik met hem daarover in dit huis regelmatig de degens gekruist.

Inderdaad, het is een langjarig dossier. Ik herinner mij nog heel goed dat allerlei doelgroepen ten tonele werden gevoerd waarvan gevonden werd dat ze toch wel een stem zouden behoren te hebben in de besturen en dat de vakbonden grosso modo zeiden: geen zorgen, dat doen wij toch allemaal! Daarna is er heel veel gekomen en gebeurd en gepreciseerd. De stand van zaken op dit moment kennen we en de vraag die nu moet worden beantwoord, is of als aanvulling op de gedachte van een ruimte voor zelfregulering de puntjes op de i moeten komen door het afhechten van een verplichting tot deelnemerschap van de pensioengerechtigden zelve tot in het bestuur toe.

Voorzitter. Mijn fractie staat niet onwelwillend tegenover de doelstellingen van dit wetsvoorstel. Het lijkt steeds minder houdbaar of te verdedigen om gepensioneerden uit het bestuur van pensioenfondsen te houden. De vergrijzing en de trend dat werkgevers zich meer terugtrekken in constructies die steunen op een vaste bijdrage pleiten ervoor om het eigenaarschap van het fonds opnieuw te iken en dus te overwegen om de pensioengerechtigden, de gepensioneerden zelf, een meer rechtstreekse stem te geven. Een voorbeeld van de gewijzigde verhoudingen vind je in de mijnindustrie. Doordat deze industrie nagenoeg weg is en de voormalige beroepsgroep mijnwerkers steeds verder vergrijst, is het logisch dat de groep gepensioneerden in zo'n fonds meer invloed vraagt dan in relatief jongere fondsen.

Een andere meer recente ontwikkeling die pleit voor meer inspraak van gepensioneerden ligt in de economische crisis. Die heeft werkgevers in het afgelopen jaar voor serieuze vraagstukken geplaatst hoe de pensioenkosten beheersbaar te houden. Op grond van de uitvoeringsovereenkomsten, de vroegere financieringsovereenkomsten, hebben werkgevers in de herstelplannen soms zeer grote bedragen moeten storten om de pensioentoezeggingen gestand te kunnen blijven doen. Pensioenfondsen zijn in vergelijking met de balanswaarde van ondernemingen zo groot geworden dat een werkgever, zeker in crisistijd, niet zomaar de problemen bij het pensioenfonds financieel kan oplossen. De afweging van risico en rendement raakt zowel werkgevers en werknemers als gepensioneerden. Dat vraagt om rigoureuze maatregelen waar alle belanghebbenden achter moeten kunnen staan of in ieder geval om beslissingen waar alle belanghebbenden zich ook bij betrokken weten en in herkennen. Dit alles samen pleit ervoor om in besturen van pensioenfondsen alle rechthebbenden, dus ook pensioengerechtigden, op het geld meer een stem te geven. Besturen beslissen immers over de risico's in de beleggingsmix, de indexaties en de premiestellingen. Maar de vraag is of dit wetsvoorstel een toereikend antwoord is op deze problematiek. Daartoe heeft mijn fractie nog wel de volgende vragen aan de indieners van dit wetsvoorstel.

In de praktijk zien wij dat steeds meer gepensioneerden al in bedrijfstakpensioenfondsen komen. Dat gebeurt bijvoorbeeld omdat men is gevraagd als bestuurder aan te blijven na pensionering. De wet verzet zich hier niet tegen als de pariteit maar gewaarborgd blijft, wat inhoudt dat een gepensioneerde dan de plaats inneemt van een werknemerszetel. Hoewel mijn fractie het doel van het wetsvoorstel begrijpt, stel ik dus de open vraag aan de initiatiefnemers of een wettelijke regeling op dit moment wel noodzakelijk is.

Dat slechts een deel van de gepensioneerden direct vertegenwoordigd is in een bestuur, betekent niet dat daaraan zomaar de conclusie kan zijn verbonden dat de belangen van een gepensioneerde onvoldoende zijn gewaarborgd. Iedere bestuurder moet alle belangen evenwichtig tegen elkaar afwegen, dus ook die van een gepensioneerde. Daartoe dwingt artikel 105 van de Pensioenwet, een artikel dat al werd geciteerd. Het is aan de rechter om finale uitspraken te doen of dit beginsel uit de Pensioenwet wordt geschonden. Graag ontvang ik hierop de visie van de indieners.

Mijn volgende vraag aan de indieners gaat over de professionele kwaliteit van het bestuur. Mijn fractie stelt de professionaliteit van het bestuur voorop, wat overigens niet alleen geldt voor gepensioneerden, zeg ik er direct bij. Wat is de visie van de indieners op de vraag hoe het deskundigheidsniveau wordt gegarandeerd? Het beheren van fondsen vraagt om specifieke vaardigheden en de situatie waarin pensioenfondsen zich bevinden, wordt steeds complexer, gezien de steeds complexere financiële markten. Waar het vroeger ging om de eenvoudige afweging tussen – ik chargeer wat – aandelen en obligaties, zijn er nu de hedge funds, opties, futures enzovoort. Graag een reactie.

Hoe gaan, is een volgende vraag, de indieners om met het risico van een wat eenzijdiger focus op de belangen van gepensioneerden, het eendimensionale denken, met name over het toeslagbeleid? Bij deze vraagstelling hoort natuurlijk de weerlegging, die ik aan de indieners vraag, van het risico op het blokkeren of ophouden van noodzakelijke, maar pijnlijke besluitvorming door een relatief kleine minderheid in de deelnemersraad. En hoe gaan de indieners om met het risico van een terugtrekkende beweging van werkgevers uit het pensioen-domein, dat mogelijk wordt versterkt door het voorliggende wetsvoorstel? Ook hierop ontvang ik graag een reactie.

Tot slot: het wetsvoorstel creëert weer meer regels voor de fondsen, die op dit moment al veel dossiers over evaluatie op tafel hebben liggen, bijvoorbeeld het Financieel toetsingskader, de Regeling parameters et cetera. Graag ontvang ik de reactie hierop van de indieners.

□

Mevrouw **Ortega-Martijn** (ChristenUnie): Voorzitter. Het initiatiefwetsvoorstel van vandaag kent inderdaad een lange geschiedenis. Al jaren speelt de discussie over de vertegenwoordiging van gepensioneerden in pensioenbesturen, maar de indieners hebben eigenlijk geen actueler moment kunnen kiezen voor de behandeling van het wetsvoorstel. Met de discussie over de herstelplannen is de vraag actueel geworden hoe de verschillende belangen in pensioenfondsen worden afgewogen. Ik heb hierover veel e-mails gehad en er met mensen over gesproken. Het onderwerp leeft. Mijn complimenten aan de indieners voor het opstellen van dit initiatiefwetsvoorstel.

Uit de gesprekken en de e-mails maak ik op dat gepensioneerden het gevoel hebben dat hun stem te weinig wordt gehoord in de fondsbesturen. Men heeft de indruk dat er over hen wordt besloten en niet met hen. Wat je ook van dit geluid vindt, wij moeten dit gevoel serieus nemen. De vraag is alleen hoe wij hieraan recht kunnen doen.

De indieners maken hier een duidelijke keuze in. Gepensioneerden moeten een rechtstreekse zetel in de pensioenbesturen krijgen. Met de huidige keuze wordt de indruk gewekt dat in de huidige pensioenbesturen de belangen van de gepensioneerden niet of onvoldoende worden meegenomen. Werknemersorganisaties vertegenwoordigen ook gepensioneerden. Sterker nog, een aanzienlijk deel van hun leden bestaat uit 65-plussers. Daaraan zullen ze toch ook verantwoording moeten afleggen? Ik vraag de indieners om duidelijk aan te geven welke aanwijzingen er zijn dat de belangen van gepensioneerden in de pensioenbesturen niet worden meegenomen. Hebben pensioenbesturen de wettelijke taak om alle belangen af te wegen, onvoldoende uitgevoerd? Ik krijg hier graag een reactie op.

Dit roept de volgende vragen op. Hoe zit het met deze wettelijke taak indien een doelgroep een specifieke zetel in een bestuur krijgt? Is het nog mogelijk om deze eis te stellen aan een pensioenbestuur? Ik hoor graag welke visie de indieners hierop hebben.

Een ander punt dat ik onder de aandacht wil brengen, is het gevaar van precedentwerking. Ik hoor graag van de indieners welke reden zij zien om gepensioneerden wel een aparte stem te geven in de pensioenbesturen en bijvoorbeeld slapers en jongeren niet. Het blijkt dat jongeren zijn ondervertegenwoordigd en slapers zijn helemaal niet vertegenwoordigd. Zij hebben toch ook wel specifieke deelbelangen? Waarom zouden wij die groepen straks ook geen aparte stem moeten geven in de besturen? De fractie van de ChristenUnie is sowieso voorstander van meer diversiteit in pensioenbesturen en deelnemersraden. Dus wat dat betreft is er werk aan de winkel. Tot slot ben ik benieuwd of de indieners andere mogelijkheden hebben onderzocht voordat zij tot dit wetsvoorstel zijn gekomen. Mijn fractie vraagt zich af waarom er niet even is gewacht op de notitie over de stroomlijning van de governance.

Mijn vragen zijn misschien kritisch van toon en mijn fractie heeft ook haar bedenkingen, maar ik wil ook benadrukken dat zij het belang van de inspraak van gepensioneerden meer dan onderschrijft. De grote vraag voor de fractie van de ChristenUnie is echter welke manier hiertoe het meest geëigend is.

De **voorzitter**: Ik geef nu het woord aan de heer Meeuwis van de VVD-fractie. Ik wijs erop dat hij pas twintig uur Kamerlid is – hij zei het net zelf al – en dat dit dus zijn maidenspeech is, waarin hij niet geïnterrumped mag worden.

□

De heer **Meeuwis** (VVD): Voorzitter. Met name die laatste opmerking is van belang. Ik spreek vandaag als nieuw Kamerlid over een kwestie die Den Haag al zo'n 30 jaar bezighoudt. Ik ben vereerd dat ik in mijn eerste debat in deze Kamer over deze belangrijke principiële kwestie mag spreken, namelijk hebben gepensioneerden recht op inspraak op de beslissingen die over hun inkomen of uitkering worden genomen. De VVD-fractie is van mening dat dit wel het geval is. Het is onrechtvaardig dat gepensioneerden geen vinger in de pap hebben als er wezenlijke beslissingen over hun bestaanszekerheid moeten worden genomen.

Ik ben hier nieuw – dit blijkt uit het feit dat ik nu mijn maidenspeech houd – maar ik heb de indruk dat de

Kamer ouderen in die zin wel serieus neemt. Ik las dan ook vanochtend met vreugde in Het Financieel Dagblad dat "wij" niet de enigen zijn en dat ook het CDA van mening is dat de poging van Koşer Kaya – dit zal mevrouw Koşer Kaya moeten zijn – en Blok – de heer Blok moet dat zijn – om wettelijk te verankeren dat gepensioneerden werknemers een plek kunnen opeisen in pensioenbesturen naast vertegenwoordigers van werkgevers en werknemers, moet kunnen en dat de werknemers dan moeten inschikken. Het lijkt er dus een beetje op dat we weten dat we een auto willen, dat het merk en de kleur bekend zijn, dat de accessoires zijn uitgezocht en dat we het alleen nog even eens moeten worden of we er wel of geen trekhaak onder willen.

Medezeggenschap van gepensioneerden kent een lange geschiedenis, mevrouw de voorzitter. In 2002 adviseerde de Raad van State dat gepensioneerden hun belangen moesten kunnen verdedigen in de pensioen-fondsstructuren. We hebben dat op zijn Nederlands "opgepolderd". De Stichting van de Arbeid en de CSO hebben twee convenanten uitgevoerd. Dit voorjaar is de evaluatie van het tweede convenant afgerond. In dit debat kwam al eerder aan de orde dat daaruit is gebleken dat slechts 30% van de gepensioneerden daadwerkelijk inspraak heeft. Zeven jaar polderen heeft dus voor 70% van de gepensioneerden helemaal niets opgeleverd. De heer Van der Ham zei dat ook al. Volgens de VVD-fractie is daarom de tijd van vrijblijvendheid en "laten we het eens aan anderen vragen" voorbij. De ouderen die hun hele leven hard gewerkt hebben en nu hun pensioen zien verdampen, kijken naar deze Kamer. Wij kunnen, nee, wij moeten het hier nu met elkaar regelen. Het is daarom goed dat er een wettelijke regeling ligt over welke we vandaag spreken.

Het onderwerp is actueler en nijpender dan ooit aangezien we sinds vorig jaar in de grootste financieel-economische crisis zitten sinds de Tweede Wereldoorlog. Vooral de pensioensector is gevoelig voor een dergelijke recessie. Hoewel de eerste klap achter de rug is, is er ongelooflijk veel geld uit de pensioenfondsen verdampst; 86 mld. is weg, ongeveer € 50.000 per gepensioneerde in Nederland. Dat is een onvoorstelbaar groot bedrag. Onze minister van Financiën had daar aardig wat leuke banken in binnen- en buitenland van kunnen kopen.

Voor onze gepensioneerden is het "schraalhans troef". Ik begrijp dat dat Brabants is en ik kom uit Brabant, vandaar. Pensioenfondsen hebben een aantal mogelijkheden om zulke enorme klappen op te vangen. Afstem-pelen is een uiterste maatregel waartoe pensioenfondsen kunnen overgaan. "De boel afstempelen" klinkt onschuldig, maar het komt er wel op neer dat het inkomen, de uitkering uit het pensioenfonds, omlaag gaat. Gepensio-neerden ontvangen dus minder inkomen terwijl zij daar hun hele leven voor hebben betaald. Als gevolg van de crisis hebben de pensioenfondsen herstelplannen ingediend. Een aantal fondsen is reeds overgegaan tot het verlagen van de uitkering en gaat dus concreet afstempelen.

Ik gaf net in mijn interruptie al aan dat er drie groepen belanghebbenden zijn in een pensioenfonds: de werknemers, de werkgevers en de gepensioneerden. Deze groepen c.q. stakeholders worden ook genoemd in de Pensioenwet. In onze beleving en in de beleving van de indieners van het voorstel worden in de praktijk van het huidige pensioenfonds de belangen van gepensio-neerden onvoldoende gediend. Dat is relevant omdat de

belangen van werkgevers en werknemers strijdig kunnen zijn met die van gepensioneerden. Er kan wel gezegd worden dat zij daar wel uit komen, maar als de een moet betalen en de andere moet ontvangen terwijl de pot leeg raakt, dan kan de discussie aan de bestuurstafel nog lastig zijn.

De groep mensen waar het eigenlijk om gaat, en die nu afhankelijk is van de beslissing die wij in dit huis nemen, kan daar niet over meepraten. Hun verlies is vandaag aan de orde. De VVD-fractie vindt het onrechtvaardig dat de gepensioneerden zelf niet kunnen meebeslissen op het moment dat zo'n zware en ingrijpende maatregel over hun hoofden kan worden afgekondigd.

70% van de gepensioneerden in Nederland kan niet meepraten over verlaging van hun uitkering. Hadden zij meer inspraak gehad, dan zouden er misschien andere maatregelen worden genomen, meer in balans met de doelstellingen voor alle stakeholders. Het wordt tijd dat die situatie verandert. Nogmaals, de vraag ligt voor of gepensioneerden recht hebben op inspraak op beslissin-gen die over hun uitkering worden genomen. Ik denk van wel, wij denken van wel, het CDA denkt van wel. Het CDA geeft in twee artikelen, die ik zojuist heb gelezen, aan dat de partij het een goed plan vindt. De partij vindt het een goed idee om ouderen mee te laten praten in de besturen van pensioenfondsen. Zij geeft daar een aantal randvoorwaarden voor aan. Dat lijken technische vraagjes te zijn. Ik hoop ook dat het CDA – de collega van het CDA is zo aan de beurt – concreet met een aantal voorstellen zal komen om dit initiatiefwetsvoorstel er snel doorheen te krijgen. Ik hoop niet dat wij over een jaar nog hierover praten. Het is tijd dat wij de ouderen op dit punt bedienen. Wij moeten hen niet in de kou laten staan.

De **voorzitter**: Mijnheer Meeuwis, ik maak van de gelegenheid gebruik om u te feliciteren met uw maidenspeech. Ik schors de vergadering enkele ogenblikken om ook de collega's daartoe de gelegenheid te geven.

De vergadering wordt enkele ogenblikken geschorst.

□

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Voorzitter. Ik heb u beloofd om het kort te houden, dus dat zal ik ook doen. De fractie van GroenLinks realiseert zich dat pensioen heel belangrijk is voor mensen. Het is een heel belangrijke inkomensbron voor gepensioneerden. Het is op zijn minst een belangrijke kostenpost voor veel werkenden en ook voor hen later een belangrijke inkomstenbron. Als de kredietcrisis ons één ding heeft geleerd, is het wel dat pensioen niet zomaar een vaststaande zekerheid is, maar dat een aantal dingen goed geregeld moet worden om het ook voor de toekomst veilig te stellen. Pensioen is een belangrijk onderwerp, dat ons allemaal aangaat, jong en oud.

De fractie van GroenLinks steunt van harte het vergroten van de medezeggenschap van betrokkenen in de pensioenwereld. Meer zeggenschap vinden wij heel cruciaal als het gaat om zaken die zo dicht bij de mensen zelf staan en die zo belangrijk zijn voor hun dagelijkse leven. Het gaat dan wel om zeggenschap van alle betrokkenen en dat is in een notendop meteen het

kernprobleem dat wij hebben met dit wetsvoorstel. Het initiatiefwetsvoorstel regelt het maar half. Het regelt het wel voor de ouderen, maar niet voor de jongeren. Eigenlijk zou je het initiatiefwetsvoorstel kunnen zien als een vorm van positieve discriminatie voor ouderen. Bij positieve discriminatie moet je je altijd afvragen of deze wel gerechtvaardigd is en of er wel echt genoeg gronden zijn om onderscheid te maken. Op de vraag of er in dit geval genoeg gronden zijn, moeten wij volmondig nee zeggen. Als je kijkt naar de praktijk van de vertegenwoordiging in pensioenbesturen, kun je daar veel over opmerken, maar je kunt daarvan niet zeggen dat jongeren daarin juist relatief sterk vertegenwoordigd zijn. Integendeel, als je kijkt welke groepen ondervertegenwoordigd zijn, is met name de groep jongeren ondervertegenwoordigd. Met de vertegenwoordiging van ouderen valt het dan nog best wel mee.

Ook als je kijkt naar de praktijk en naar de besluiten die pensioenfondsen nemen en in het verleden hebben genomen, kun je niet zeggen dat er een structurele "bias" in zit richting voordeel voor jongeren en nadeel voor ouderen. Integendeel, als je kijkt naar de overgangsregelingen rondom VUT, prepensioen en levensloop, als je kijkt naar de recente herstelplannen en de besluiten om vaak toch ook enige premieverhoging te nemen en daardoor sneller te kunnen gaan indexeren, worden er vaak besluiten genomen waar jongeren relatief veel aan bijdragen en die relatief in het voordeel van ouderen zijn. Het wordt helaas niet altijd zo ervaren in de praktijk, maar het zijn wel de feiten.

De heer **Tony van Dijck** (PVV): Het gaat niet om jongeren of ouderen. Het gaat om pensioengerechtigden en werknemers. Werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden zijn de drie groepen waarover wij het hebben en waarvan wij vinden dat zij een belang moeten krijgen in de pensioenbesturen. Binnen de groep van werknemers zijn er jongeren, oudere jongeren en ouderen. Er zitten zoveel mensen in. Wat u nu voorstelt is eigenlijk het volgende. Stel dat een pensioenfonds 10.000 participanten heeft, dan wilt u een bestuur met 10.000 mensen, want elk individu heeft een belang en wil graag medezeggenschap. Maar zo werkt het niet. Wij hebben drie cruciale groepen, en die moeten vertegenwoordigd zijn.

De **voorzitter**: Mijnheer Van Dijck, uw vraag is?

De heer **Tony van Dijck** (PVV): Mijn vraag is: waarom dit onderscheid tussen jongeren en ouderen, terwijl wij het hebben over werknemers, pensioengerechtigden en werkgevers? Daar zitten alle groepen in vertegenwoordigd.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Ik vind dit eigenlijk wel een mooie vraag, want ik denk dat wij het niet hebben over werknemers, gepensioneerden en werkgevers. Een groot deel van dit debat gaat daar wel over, maar als je kijkt naar de wijze waarop de pensioenfondsbesturen nu worden bemenst, heb je het niet over werknemers en werkgevers, maar over vakbonden en werkgeversorganisaties. De vakbonden die daar zitten claimen uitdrukkelijk – of het een terechte claim is of niet – dat zij er niet alleen voor de werknemers zitten, maar voor al hun leden. Zoals wij weten, zijn ouderen, en ook gepensioneerden, juist relatief sterk vertegenwoordigd in de

bonden. U mag het misschien wel zo willen zien dat het gaat om werknemers, werkgevers en gepensioneerden, maar dat is de praktijk in het huidige fondsbesturenland al niet en dat zal ook in de toekomst de praktijk niet zijn. Als wij vooruitkijken naar de belangrijke pensioenvragen die zich gaan voordoen in de komende jaren en decennia, zien wij dat al die vragen heel sterk betrekking hebben op de intergenerationele verdeling. Wie draagt de belangrijkste kosten en wie krijgt straks de lusten? Is dat een beetje evenwichtig verdeeld? Het is voor het draagvlak ontzettend belangrijk dat alle mensen het gevoel hebben dat zij eruit krijgen wat zij erin hebben gestopt. Voor medezeggenschap en diversiteit in de besturen is het logischer om te kijken naar een goede leeftijdverdeling dan om onderscheid te maken tussen werknemers, werkgevers en gepensioneerden. Zo werkt het nu al niet en zo zal het straks ook niet werken.

De heer **Tony van Dijck** (PVV): De belangen die vertegenwoordigd moeten zijn in de fondsen zijn de belangen van werkgevers, werknemers en pensioengerechtigden. Dat zijn de drie belangen. Ik ben het met mevrouw Sap eens dat slechts 22% van die pensioengerechtigden lid is van een vakbond. Die groep is te klein. Daarom zetten wij ons hier in om aan de pensioengerechtigden wel echte inspraak en medezeggenschap te geven in de fondsbesturen. Elke jongere in Nederland kan zich aansluiten bij een vakbond en kan daar meebepalen wat namens de vakbond wordt ingebracht in de pensioenbesturen. Via die vakbond heeft hij invloed in die pensioenbesturen. Wanneer jongeren en masse lid worden van de vakbonden, komt die verhouding heel anders te liggen. Elke jongere kan lid worden van een vakbond, of hij nou 20, 25 of 35 jaar is.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Dat verhaal volg ik volledig. Het geldt op precies dezelfde wijze voor elke gepensioneerde. Elke gepensioneerde kan lid worden van de vakbond. De ANBO is aangesloten bij de FNV, een van onze grootste vakbonden. Wanneer je die lijn doortrekt, zou je kunnen concluderen dat het eigenlijk wel goed gaat. GroenLinks constateert echter dat het nu niet goed genoeg gaat. Wij onderkennen de behoefte aan meer zeggenschap over een pensioen. Dat willen wij honoreren. Wij willen iedereen inspraak geven. Daarbij is het zaak te bepalen welke belangen je aan tafel vertegenwoordigd moet hebben. Het gaat niet om de grote groep werknemers onder de 65 tegenover de gepensioneerden. Je moet onderkennen dat in pensioenland generatievraagstukken een rol spelen. Daarbij zijn relevantere leeftijdverdelingen te maken. Als je daaraan tegemoet wilt komen, zul je andere cohorten moeten onderscheiden. Het gaat dan niet alleen om 65-min en 65-plus, maar ook om 45-min. Die groepering legt per saldo te veel premie in. Laten wij met elkaar slim nadenken over dit soort onderscheiden, waardoor wij meerwaarde kunnen creëren. Nu versterken wij alleen maar de bestaande ongelijkheid.

De heer **Van der Ham** (D66): Wanneer kunnen wij een amendement van mevrouw Sap verwachten?

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Ik ben bereid om zo'n amendement te maken. Mijn voorkeur gaat er echter naar uit dat de initiatiefnemers onderkennen dat zij een gat hebben laten liggen. Zij moeten over hun schaduw

Sap

heen stappen en dit zelf gaan regelen. Dat zou de VVD-fractie en de D66-fractie sieren. Beide claimen immers dat zij toekomstgericht zijn, beide claimen dat zij staan voor modernisering en dat zij staan voor jongeren. Laten zij dat dan ook waarmaken. Natuurlijk wil ik graag in het gat stappen dat de initiatiefnemers hebben laten liggen, maar het zou hen sieren wanneer zij het zelf oppakken.

De heer **Van der Ham** (D66): De initiatiefnemers zullen hier ongetwijfeld op reageren. Andere partijen hebben echter soortgelijke kritiek geuit, zoals de Partij van de Arbeid. Ik heb ook aan hen gevraagd om een tijdstip te noemen waarop het veld met een alternatief kan komen. Kan mevrouw Sap misschien wat harde eisen neerleggen? Zij is immers geen lid van de regering.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Op die uitnodiging ga ik natuurlijk graag in. Het bevreemdt mij wel een beetje dat de heer Van der Ham dit niet zelf heeft neergelegd. Ik vind dat wij dit initiatiefwetsvoorstel dit jaar moeten afhandelen. Dat betekent een confrontatie met het veld in het najaar en een tweede termijn uiterlijk in november of december. De Tweede Kamer kan hierover dan nog voor het kerstreces stemmen. Dit is te belangrijk om nog maanden te laten slingeren.

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. Ik ben heel blij met die constructieve houding. Zo duidelijk kan het dus ook, zeg ik tegen de PvdA-fractie.

De heer **Ulenbelt** (SP): Voorzitter. Mevrouw Sap gooit hier de intergenerationele conflicten op tafel. Het zal haar toch niet ontgaan zijn dat iedere jaargang die met pensioen gaat een beter pensioen heeft dan het jaar daarvoor? Dat betekent dus dat de grijze oude mannen waar zij zo op afgeeft, eigenlijk heel erg goed voor hun kinderen zorgen. Mevrouw Sap moet die oorlog dus helemaal niet maken. Wat dat betreft heeft de heer Van Dijk gelijk: het gaat om drie groepen die een materieel belang hebben en u bent nu bezig, oorlog tussen jong en oud te maken.

De **voorzitter**: Mevrouw Sap is nu bezig.

De heer **Ulenbelt** (SP): Oud zorgt goed voor jong, dat wijzen de pensioenbedragen toch uit?

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Voorzitter. Er zitten heel veel elementen in deze vraag. Laat ik nogmaals benadrukken dat wij niet oudere mannen zwartmaken, helemaal niet. Wij zijn echter wel voor diversiteit in besturen en voor evenwichtige medezeggenschap. Het beeld dat wij oudere mannen zwartmaken, wil ik van tafel hebben, want dat is echt een compleet verkeerde associatie. Dan stelt de heer Ulenbelt dat de pensioenen jaar in, jaar uit maar blijven toenemen. Dat is inderdaad in het verleden voor een groot deel het geval geweest en over een paar jaar zullen we zien dat het gemiddelde inkomen van 65-plussers in Nederland hoger is dan het gemiddelde inkomen van 65-minners. Daarom heb ik ook altijd de inzet van de SP op het punt van de ouderen vreemd gevonden, waarbij ouderen voortdurend worden neergezet als een kwetsbare, behoeftige groep. Ouderen in Nederland zijn nu al een krachtige groep en worden dat in de toekomst nog meer; zij kunnen nog heel veel

en ze beschikken gemiddeld over een heel goed inkomen. Als je dan kijkt hoe de pensioenen zich op de middellange termijn gaan ontwikkelen, dan zul je zien dat toekomstige generaties echt én door de overgang naar het middenloonsysteem, én door de matiging van de pensioenambities er minder goed voor zullen staan dan de huidige generatie ouderen en de ouderen in de nabije toekomst. De stelling van de heer Ulenbelt is dus gewoon niet waar. Daarom is het juist zo belangrijk om heel goed te kijken dat er een evenwicht blijft in wat mensen moeten bijdragen aan een pensioen en wat ze eruit gaan krijgen. Ons is het namelijk veel waard dat er draagvlak blijft bestaan voor een goede oudedagsvoorziening en dat je niet dat draagvlak eigenlijk ondermijnt, doordat je jongeren relatief te veel laat betalen.

De heer **Ulenbelt** (SP): Voorzitter. Dan is mevrouw Sap toch met zichzelf in tegenspraak? Ze zegt: de ouderen zorgen te goed voor zichzelf en daarom moeten jongeren erin, en nu loopt ze te beweren dat ouderen het in de toekomst juist minder zullen hebben. Wat moeten die jongeren daar dan in? Dan is zij toch alleen maar de jongeren aan het opstoken, in de trant van: jullie moeten meer betalen en de ouderen die krijgen nu minder? Dat hele verhaal klopt toch niet?

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Voorzitter. Nu wordt het debat echt leuk, want de heer Ulenbelt gooit jong en oud in de tijd door elkaar. Hij gebruikt de term "oud" voor mensen die nu nog jong zijn en straks pensioen krijgen. Wij zijn gewend om die groep nu als jong te bestempelen, maar die zullen straks ook oud zijn inderdaad. Je kunt hen echter niet nu al oud noemen. Mijn betoog is dat de pensioenen op de middellange termijn matiger zullen zijn dan nu. Dat betekent dat de huidige generatie jongeren of oudere jongeren erop moet rekenen dat zij echt een lager pensioen zullen hebben dan de huidige generatie ouderen. Daarom is het juist zo belangrijk dat er goed gekeken wordt hoe de lasten en lusten neerslaan, want als er iets ondermijnend is voor collectieve solidariteit, dan is het wel dat mensen moeten bijdragen aan een systeem waarvan ze weten dat ze daar zelf nooit meer de vruchten van gaan plukken.

De heer **Ulenbelt** (SP): Voorzitter. Gelukkig is er maar een heel kleine club in Nederland die zich daar zorgen over maakt, namelijk de veelgenoemde 3000 leden van de AVV. Het verbaast mij dat GroenLinks zich nu ook tot vertolker van deze groep maakt, want als je aan jongeren vraagt hoe zij denken over hun pensioen, dan vertrouwen zij, en terecht, op hun vaders en hun moeders die in de toekomst net zo voor hun kinderen zullen zorgen als toen die kinderen klein waren. Als u dat vertrouwen niet in ouderen hebt, dan is dat triest.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Voorzitter. Dit heeft echt helemaal niets te maken met vertrouwen in ouderen en ik weet ook niet welke opiniepeilingen de heer Ulenbelt bekijkt. Als ik kijk naar wat jongeren denken dan zie ik gewoon dat zij een heel reële inschatting hebben van wat hen te wachten staat. Zij verwachten allemaal dat ze langer zullen moeten doorwerken en ze hebben daar ook in groten getale weinig moeite mee. Ze zien gewoon dat het een realiteit is. Ze verwachten ook dat zij voor een deel van hun pensioen meer zelf zullen moeten gaan

Sap

sparen en dat schuiven zij helemaal niet af op hun ouders die niet goed voor hen zorgen, want dat heeft daar helemaal niets mee te maken. Zij zien zelf in dat dit te maken heeft met veranderende economische realiteiten.

De heer **Meeuwis** (VVD): Ik was net even de draad kwijt met de jongere ouderen die nu dan wel of niet jong of oud zouden zijn.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Dat was ook ingewikkeld.

De heer **Meeuwis** (VVD): Begrijp ik mevrouw Sap goed dat zij zegt dat het feit dat ouderen later een goed pensioen zullen hebben, een overweging zou moeten zijn om tegen dit voorstel te zijn en dat wij hen vooral niet mee moeten laten praten over de bestemming van de pensioenen? Meent zij dat ze als kalkoen niet onderwerp moeten zijn van het gesprek over wat er met Kerstmis moeten worden gegeten?

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): U begrijpt mij niet goed. U hebt mij niet horen zeggen dat ik vind dat ouderen daarin geen vertegenwoordiging moeten krijgen. Ik heb wel gezegd: als wij ze meer medezeggenschap geven, waar wij als fractie van GroenLinks zeer voor zijn, laten wij het dan goed en evenwichtig doen, dus laten wij niet alleen ouderen, maar ook jongeren vertegenwoordigen. De enige reden die je zou kunnen hebben om ouderen hierin een voorkeurspositie te geven, is als je vindt dat de belangen van ouderen nu relatief slecht vertegenwoordigd zijn in de praktijk. Daarover heb ik gezegd: dat is niet het geval. Daarmee ontvalt elke reden om ouderen in dezen een betere "behandeling" te geven dan jongeren.

De heer **Meeuwis** (VVD): Het overleg over die medezeggenschap loopt in ieder geval niet goed. Er is nu een voorstel om een begin te maken om ouderen medezeggenschap te geven. Dit is ook in uw betoog in ieder geval een goed begin van de manier waarop je naar pensioenen moet kijken. In die zin ...

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Het is een goed begin om het echt af te maken. Laat ik het zo formuleren. Naar aanleiding van uw opmerking dat het overleg nu niet goed loopt, kan ik zeggen dat ik daarover brieven heb gezien, alsook evaluaties, waaruit blijkt dat ook de ouderenorganisaties met de Stichting van de Arbeid aangeven dat het in eerste instantie wel goed loopt. In ieder geval is er sprake van vooruitgang. Wel kan het beter. De initiatiefnemers nemen daarin een halve stap, maar ik wil ze oproepen om een hele stap te nemen en er een echt goed voorstel van te maken. Als je namelijk bij deze halve stap blijft, is het grote risico dat je onevenwichtigheden in de pensioenbesturen creëert die de toekomstige modernisering van de pensioenen, die wij nog nodig gaan hebben, in de weg gaan staan. Dit is ook het einde van mijn bijdrage in eerste termijn.

□

De heer **Omtzigt** (CDA): Voorzitter. Allereerst wil ik de indieners complimenteren met het presenteren van een doorwrocht wetsvoorstel en de uitvoerige beantwoording van onze schriftelijke vragen. Het is altijd leuk om je

collega's in vak K te zien zitten. Ik zie nu overigens een zeer bijzondere coalitie in vak K, nu minister Donner ook is aangeschoven. Dat doet mij weer aan oude tijden denken. Ik ben ook zeer benieuwd wat de indieners en de minister daarvan vinden. Ik zie dat de heer Blok een sterke voorkeur heeft.

De heer **Van der Ham** (D66): Dat was nog in de tijd dat er geregeerd werd.

De heer **Omtzigt** (CDA): Wij hebben meer banken gekocht dan u ooit gekozen burgemeesters hebt ingevoerd.

Voorzitter. Ik zal mij beperken tot het onderwerp; anders halen wij de avond met dit onderwerp in plaats van met de Westerschelde. Voor de CDA-fractie is het pensioenstelsel een van de kroonjuwelen van het Nederlandse sociale stelsel. Er werd zojuist al aan gerefereerd door mevrouw Sap van GroenLinks: door het goede stelsel dat werkgevers en werknemers over de jaren hebben opgezet, hebben wij hier een stelsel ontwikkeld waarbij de armoede onder de gepensioneerden lager is dan in welk land ter wereld ook en waarbij de gepensioneerden binnenkort misschien zelfs net zo welvarend zijn als gezinnen met kinderen.

Dit is een grote vooruitgang en die vooruitgang is in Nederland in de afgelopen 50/60 jaar bereikt met een terughoudende opstelling van de wetgever in het opzetten van pensioenfondsen. De Pensioen- en spaarfondsenwet is bijvoorbeeld pas geschreven en in werking getreden nadat de pensioenfondsen opgezet waren. Werkgevers en werknemers, de partijen die daar belang bij hadden, hebben dus de fondsen opgezet en daarna is de wetgeving gekomen om dat te codificeren en te vergemakkelijken, alsook om ervoor te zorgen dat de free riders mee moesten doen. Het landbouwpensioenfonds was dé reden bij uitstek dat de Wet verplichte deelneming in een bedrijfstakpensioenfonds moest worden ingevoerd. Op die manier moest iedereen in de sector namelijk meedoen en het kon niet zo zijn dat een aantal mensen zich aan die verplichting onttrok.

Voor de CDA-fractie is dit ook van groot belang voor de wijze waarop het pensioenstelsel wordt ingericht. Het is ten eerste niet aan de Kamer of aan de regering om elke dag iets met het pensioenstelsel te doen. Dat is van groot belang. Immers, die landen die dat de afgelopen jaren wel gedaan hebben, hebben gezien dat de politiek langzaam alle pensioenreserves heeft opgegeten. Wij werpen dan ook verre van ons de voorstellen om het pensioenstelsel te nationaliseren of te uniformiseren. Wij weten namelijk precies waar dat eindigt. Het Amerikaanse stelsel was ook ooit een stelsel om geld op te bouwen, maar de politici wisten er altijd bij te komen. En hoewel er meer dan 80 mld. is verdampt – ik zeg hierbij tegen de heer Meeuwis dat dit op het dieptepunt was – is er nog altijd meer dan 500 mld. aan pensioenreserves. Wellicht denkt iemand: daarmee kunnen wij de staatschuld aflossen. Daarvoor zijn de pensioenreserves echter niet bedoeld.

Iedereen die zich gelegitimeerd belanghebbend voelt bij het pensioenfonds, moet zich erin vertegenwoordigd voelen en moet het gevoel hebben dat zijn of haar belangen worden meegewogen bij de beslissingen die bij zo'n pensioenfonds tot stand komen. In de Pensioenwet worden vier groepen met name genoemd, namelijk werkgevers, werknemers, slapers en gepensioneerden.

Omtzigt

Mijn eerste vraag aan de regering en de indieners is dan ook, hoe zij de medezeggenschap van slapers beoordelen. Hoe beoordelen zij die op dit moment en hoe beoordelen zij die nadat dit wetsvoorstel eventueel is aangenomen? Waarom wordt ervoor gekozen om gepensioneerden wel een stem te geven, en niet expliciet te maken wie de slapers moeten vertegenwoordigen in het bestuur?

Binnen de geledingen is sprake van een onevenwichtigheid. Verscheidene woordvoerders hebben hierover al gesproken. Jongeren, en ik noem direct ook de vrouwen, zijn zwaar ondervertegenwoordigd in de besturen van pensioenfondsen. Ik hoef alleen maar naar het Pensioenfonds Zorg en Welzijn te kijken. Dat fonds opereert in een sector waarin de participatie van vrouwen hoog is. In het bestuur van dat fonds hebben één of twee vrouwen zitting. Ik begrijp dat vrouwen niet in het pensioenfonds van de vliegers van de KLM zitten, maar de diversiteit mag volgens mijn fractie direct worden gerelateerd aan de sector die door een fonds wordt vertegenwoordigd. Dat betekent dat er een andere mate van diversiteit is bij het pensioenfonds van de loodsen dan bij het pensioenfonds voor de sector zorg en welzijn. Wat vinden de indieners van de diversiteit op dit moment, van met name de deelname van jongeren en van vrouwen in de pensioenfondsen? Wat vindt de regering van die diversiteit?

Het is mij opgevallen dat de vragen tot nu toe vooral zijn gesteld aan de indieners van het wetsvoorstel. De CDA-fractie heeft ook een aantal vragen aan de regering, met name in het licht van een aantal onderzoeken dat op dit moment wordt gedaan. Er is een onderzoek naar de stroomlijning van governance, waarover de heer Van Dijk al sprak. Verder is er het onderzoek van de heer Don naar de parameters. Dat zou kunnen betekenen dat pensioenpremies omhoog of omlaag gaan. Ik hoop dat ze omlaag gaan, maar vrees dat ze omhoog gaan. Ik vraag de regering en de indieners welke gevolgen de conclusies van de commissie Don zullen hebben voor de governance en de mogelijkheden.

Ik kom op de effectiviteit van het bestuur. Het is van groot belang dat een pensioenfonds effectief kan worden bestuurd. Ik heb met grote verbazing het tweede deel van het wetsvoorstel gelezen. Op kosten van het pensioenfonds kan 10% van de mensen in de deelnemersraad in beroep gaan bij de rechter. Noem mij één andere vereniging of stichting waar dit op deze manier zou functioneren. Wij moeten ons daarbij voorstellen dat de raad van bestuur van een grote onderneming bestaat uit tien mensen. Eén persoon uit die raad van bestuur kan bij elk besluit dwars gaan liggen en naar de rechter stappen om het besluit aan te vechten. Hetzelfde zou op deze manier kunnen gebeuren in een politieke vereniging of een ander soort vereniging. Noem mij één gremium waar dit op kosten van de vereniging of collectiviteit mag. Ik hoor graag van de regering en de indieners welke gevolgen dit zal hebben voor de effectiviteit van bestuur. Zouden bijvoorbeeld de herstelplannen van dit moment op tijd klaar zijn geweest als iedereen hierover naar de rechter had mogen stappen?

De heer **Van der Ham** (D66): Het is uiteraard aardig om het voorbeeld te noemen van tien werknemers waarvan er één een voorstel mag tegenhouden. Dat is echter een hypothetische situatie. In de praktijk blijkt het niet zo

klein te zijn, of althans niet in grote mate. De heer Omtzigt refereert in zijn bijdrage ook aan de Raad van State. De indieners hebben uitdrukkelijk en uitvoerig gereageerd op de opvattingen van de Raad van State. Zij wijzen erop dat in de huidige Pensioenwet eigenlijk deze 10% al als norm geldt. De initiatiefnemers hebben dit percentage van 10 gewoon overgenomen; het komt dus niet uit de lucht vallen en is niet nieuw. In hoeverre verzet de heer Omtzigt zich eigenlijk tegen de regeling over de 10% die al in de huidige Pensioenwet staat?

De heer **Omtzigt** (CDA): In het huidige Pensioenwet staat de 10% niet genoemd. In de oude Pensioen- en spaarfondswet kon 10% een vraag voorleggen aan de Pensioen- & Verzekeringskamer. De vraag voorleggen aan de Pensioen- & Verzekeringskamer of iets wel goed is gegaan, is iets totaal anders dan het opstarten van een gerechtelijke procedure. Het laatste staat in het wetsvoorstel. Overigens is een deelnemersraad van 10 of 20 personen helemaal niet raar. De deelnemersraad van het ABP is wat groter, maar dat fonds is ook het allergrootste pensioenfonds in Nederland. De gemiddelde deelnemersraden zijn niet veel groter. Dan gaat het om één of twee mensen die dit recht effectief met hun tweeën hebben.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik gaf ook aan dat ze er wel zijn. Kijk echter eens naar het doel dat je wilt bereiken. Als je gepensioneerden invloed wilt geven op hun pensioenfonds, dan moeten zij toch tanden hebben? Dan moet je er toch voor zorgen dat zij daadwerkelijk invloed kunnen uitoefenen? Dat kan soms pijn doen, maar in de praktijk zul je heel vaak zien dat een stok achter de deur leidt tot meer constructieve overleggen tussen de verschillende partijen. Je moet een rand van scherpte aanbrengen wil je ervoor zorgen dat sprake is van daadkracht.

De heer **Omtzigt** (CDA): Een pensioenfonds verkeert in een totale patstelling als 10% van de leden van de deelnemersraad – dat kunnen vier verschillende geledingen zijn die na lange overleggen en na langdurige stemmingen tot één lijn zijn gekomen, een compromis – gaat procederen tegen dat besluit. Dan kom je toch in een onbestuurbare situatie terecht? Dat moeten wij niet willen. De heer Van der Ham pleit volgens mij niet voor medezeggenschap, maar voor zeggenschap, namelijk het regelen van een vetorecht voor elk van de geledingen. Als je zo'n vetorecht regelt, dan pleit je volgens mij voor de onbestuurbaarheid van de pensioenfondsen. Daar pleiten wij niet voor. Zorgvuldige besluitvorming: ja. Zorgvuldige inbreng van alle partijen: ja, wel degelijk. Maar geen blokkaderechten.

De heer **Van der Ham** (D66): De heer Omtzigt overdrijft. Dit zal heel vaak leiden tot een constructief debat, al kan het inderdaad op de spits worden gedreven. Als het tot een rechtszaak komt, dan volgt er uiteindelijk toch een uitspraak. Dan wordt er recht gesproken en dan komt de zaak tot een eind. Dan wordt er een bepaalde richting gekozen. De kwestie kan dus niet eindeloos duren. Het kan op de spits worden gedreven, maar er volgt uiteindelijk wel een ontlading.

Over die 10% zegt de heer Omtzigt zelf ook dat dit een percentage is dat ook in andere wetgeving voorkomt. Het komt dus niet uit de lucht vallen. Dat hebben de indieners ook aangegeven. Kijk naar de praktijk. Kijk hoe grote

Omtzigt

organisaties mensen kunnen organiseren om ergens tegen in protest te komen of om voor iets op te komen. Die 10% is dan lastig te halen. Als de FNV bij de achterban om een reactie vraagt, dan is sprake van een turn-out van ongeveer 15% en dan gaat het over grote zaken. Met andere woorden, die 10% lijkt laag, maar is behoorlijk hoog in de praktijk. Realiseert de heer Omtzigt zich dat?

De heer **Omtzigt** (CDA): Het stelt mij teleur dat de heer Van der Ham het voorstel niet heeft gelezen. Het gaat niet om 10% van de deelnemers aan het pensioenfonds, maar om 10% van de mensen in de deelnemersraad. De heer Van der Ham zou gelijk hebben als het zou gaan om een petitie door 10% van de deelnemers. Dat is moeilijk, maar in het wetsvoorstel wordt gesproken over 10% van de deelnemersraad; ik kijk even naar de indieners. Dat percentage is dus van een totaal andere orde. Het kost geen enkele moeite om dat bij elkaar te krijgen. Het gaat om één of twee mensen en niet om tienduizenden, zoals de heer Van der Ham stelde. Ik stel voor dat de heer Van der Ham het wetsvoorstel nog eens in alle rust doorleest, voordat hij weer dit soort opmerkingen in de Kamer maakt. Dat valt mij gewoon tegen.

De heer **Van der Ham** (D66): De heer Omtzigt gooit alles op één hoop.

De heer **Omtzigt** (CDA): Neen, ik vraag de heer Van der Ham welke 10% in het wetsvoorstel volgens hem het recht geeft om naar de rechter te stappen.

De heer **Van der Ham** (D66): Ik heb een vraag aan de heer Omtzigt gesteld. Ik heb aangegeven dat, wanneer de kwestie op de spits wordt gedreven, er uiteindelijk altijd een uitspraak volgt. Dan wordt er beslist wie gelijk heeft en voor welke richting wordt gekozen. De heer Omtzigt stelt dat er eindeloos kan worden geprocedeerd, maar dat is niet waar. Hij creëert daarmee een situatie die niet voorkomt.

De heer **Omtzigt** (CDA): Je kunt in beroep gaan bij de Ondernemingskamer. Daar kunnen zaken een aantal maanden duren. De Ondernemingskamer is de afgelopen jaren in dit land gegroeid qua belang. Iedereen kent de Ondernemingskamer tegenwoordig. Als een klein deel van de mensen een bezwaar indient tegen bijvoorbeeld het herstelplan, een belangrijke beslissing van het pensioenfonds – daarin komt aan de orde wanneer een korting mogelijk is – dan kan de vaststelling van dat herstelplan midden in een economische crisis vier tot vijf maanden worden verdaagd. Als dat bij een groot aantal pensioenfondsen gebeurt, dan vraag ik mij af wat dit betekent voor de benodigde capaciteit van de Ondernemingskamer. Ik vraag dat ook aan de regering.

De heer **Van der Ham** (D66): Mijn punt is het volgende. U zegt het al: als het echt op de spits wordt gedreven, dan duurt zo'n situatie ongeveer drie, vier maanden. Dan ontstaat er een enorm capaciteitstekort, mogelijk – u bedrijft nu ook maar nattevingerwerk – maar uiteindelijk komt het tot een einde. Als mensen protest aantekenen, dan moet er uiteindelijk een uitspraak volgen en dan is het conflict opgelost. Het uitgangspunt in uw bijdrage dat het onbeheersbaar wordt en dat het eindeloos kan

duren, is helemaal niet waar. Het duurt hoogstens een paar maanden. Neemt u die grote woorden dus terug.

De heer **Omtzigt** (CDA): Die neem ik geenszins terug, want 10% kan bezwaar hebben de ene kant op en het kan gemakkelijk zo zijn dat 15% een bezwaar heeft tegen eenzelfde besluit de andere kant op. Ik had de heer Van der Ham in zijn termijn uitgedaagd om één voorbeeld in de wetgeving te noemen in het verenigingsrecht, in het politieke recht waarbij het zo is dat vijftien leden van de Kamer, als hier een wetsvoorstel wordt vastgesteld, naar de rechter mogen stappen en zeggen: het is niet geldig gedaan. Mag één persoon in een achtkoppig bestuur van een voetbalvereniging zeggen dat hij naar de rechter gaat? Mag bijvoorbeeld 10% van een bestuur ergens bezwaar tegen indienen? Stelt u zich voor dat iemand in de raad van bestuur van Shell zegt dat hij het niet eens is met een bepaalde beslissing en dat hij naar de rechter gaat. Waar ziet de heer Van der Ham ooit dat er sprake is van deze 10% die tot in het oneindige bezwaar kan indienen? Of wordt hier een soort obstructiewetgeving bepleit? Die vraag leg ik voor. Ik hoop ook van harte op een antwoord van de indieners en van de regering hierop.

De **voorzitter**: U stelt de vraag nu echter aan de heer Van der Ham. Ik wil hem de gelegenheid geven daarop te antwoorden. Daarna geef ik het woord aan de heer Meeuwis.

De heer **Van der Ham** (D66): Over die 10% wil ik dit zeggen. Er zijn minderheidsrechten die overall een groot belang worden toebedacht. Kijk naar onze eigen Tweede Kamer. Met 30 leden kun je een spoeddebat aanvragen. Daarmee kun je zelfs ook de behandeling van een wetsvoorstel uitstellen, want je kunt daartussen gaan zitten. Wij hebben dus ook in deze Kamer regelingen waardoor de rechten van minderheden worden gehonoreerd. Uiteindelijk bepaalt de meerderheid wel of een en ander ten langen leste worden gehonoreerd. Dat is ook precies het principe van dit wetsvoorstel: uiteindelijk komt er gewoon een uitspraak. En laten wij wel wezen. Als er eindeloze conflicten zijn, dan is er wel wat meer aan de hand. Uiteindelijk zullen de partijen aan tafel erop uit zijn om eruit te komen en willen zij een conflict beëindigen. U maakt er dus een karikatuur van omdat u blijkbaar nog niet voor wilt stemmen, maar wees daar dan eerlijk over.

De heer **Omtzigt** (CDA): Voorzitter, ik kijk even naar u voor een andere vraag. Het is toch niet zo dat 30 leden een wetsvoorstel in de Kamer kunnen blokkeren via een spoeddebat?

De **voorzitter**: Mijnheer Omtzigt, ik moet mij als voorzitter objectief uitlaten: nee, dat is niet mogelijk.

De heer **Omtzigt** (CDA): Oké, dan heeft de heer Van der Ham ook zijn antwoord.

De heer **Van der Ham** (D66): Met alle respect, maar dat zei ik niet. Ik zei niet: "een wetsbehandeling tegenhouden". Wel kun je bijvoorbeeld een spoeddebat aanvragen, wat ik wel eens heb gedaan, rond de behandeling van een wetsvoorstel, waarin je stelt dat het wetsvoorstel moet worden teruggetrokken. Je kunt dus wel degelijk

Omtzigt

iets in de tijd opschuiven, maar niet tot in het oneindige. Dat kan niet.

De **voorzitter**: Mijnheer Van der Ham, wij gaan nu niet debatteren over wat mogelijk is, maar u hebt wel degelijk zoiets gezegd.

De heer **Meeuwis** (VVD): Het is wel vermoeiend zo'n debat.

Er is heel veel heen en weer gepingpongd over die 10%, maar volgens mij is het doel van dit debat om tot zaken te komen om de zeggenschap voor ouderen te regelen. De heer Omtzigt heeft gezegd dat hij dat belangrijk vindt. Wij willen graag dat dit initiatiefwetsvoorstel erdoor komt. Nu spreek ik even hypothetisch zodat u ook in die zin kunt antwoorden. Als dit punt er uit zou zijn, zegt u dan: ik heb mijn punten binnen, ik teken linksonder, bij het kruisje of het hokje?

De heer **Omtzigt** (CDA): Het tekenen is aan de indieners ...

De heer **Van der Ham** (D66): De Koningin ...

De heer **Omtzigt** (CDA): ... de minister van SZW en de minister van Justitie. Wij tekenen dit wetsvoorstel dus niet. De VVD maakt met dit voorstel een grote stap in de juiste richting. Daar dank ik haar van harte voor. Er zijn nog meer bezwaren, die u ook hebt kunnen zien in het wetsvoorstel. Het tweede bezwaar dat ik opwierp was de vraag wat dit doet voor de governancestructuur. Die vraag wil ik eerst hebben beantwoord voordat ik een finale overweging maak over het wetsvoorstel. Ik zal zo meteen met een procedureel voorstel komen. Er zitten meer fundamentele bezwaren in het wetsvoorstel. Ik heb net de belangrijkste genoemd. De belangrijkste en meest duidelijke is voor mij dat 10% totale beslissingen kan blokkeren.

De heer **Meeuwis** (VVD): Betekent dit dat de heer Omtzigt vandaag met een aantal concrete voorstellen komt? Komt hij met amendementen op dit wetsvoorstel, zodat wij die deze week kunnen beoordelen en dan volgende week tot zaken kunnen komen?

De heer **Omtzigt** (CDA): Dat betekent dat ik zo meteen met een motie kom, waarin ik een procedureel voorstel doe over de wijze waarop er tot zeggenschap gekomen kan worden.

De heer **Meeuwis** (VVD): Ik loop er maar even op vooruit. Betekent die motie dan dat wij de boel vooruit gaan schuiven en dat wij niets gaan doen?

De **voorzitter**: Mijnheer Meeuwis, ik stel voor dat wij eerst de motie afwachten aan het eind van het betoog van de heer Omtzigt.

De heer **Meeuwis** (VVD): Daarom loop ik erop vooruit. De signalen die de heer Omtzigt afgeeft, wijzen erop dat het hem niet uitmaakt wat ik nu allemaal roep over toezicht en dat hij het eigenlijk een beetje van zich af wil duwen. Ik probeer constructief tot zaken te komen en dit initiatiefvoorstel erdoor te krijgen.

De heer **Omtzigt** (CDA): U identificeert zich met de

indieners. Ik zou het trouwens zeer interessant vinden als de vragen die u gesteld hebt ook door de regering beantwoord worden. Ik vraag dat hierbij expliciet. U zet zelf ook een interessant aantal vraagtekens bij dit wetsvoorstel. U zult zo zien dat er in de motie gewoon een tijdslimiet staat, waar ook een ander naar vroeg. Wat mij betreft moet de behandeling van dit wetsvoorstel dit jaar afgerond kunnen worden in deze Kamer.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Ik ga nog even in op de deelnemersraden. In mijn termijn heb ik het zo gezegd. Als wij dit initiatief omarmen en de medezeggenschap in de besturen vormgeven, dan wordt een deelnemersraad, en gelijk uw conflict over die 10%, eigenlijk overbodig.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik vind het een interessant voorstel dat de heer Van Dijk hier doet.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Mocht dit wetsvoorstel dus ooit het licht zien, dan kunnen wij gelijk daarna een wijziging in de deelnemersraden aanbrengen, die dan een overbodige bestuurslaag worden.

De heer **Omtzigt** (CDA): Misschien moet ik uw vraag doorspelen aan de heer Blok. De heer Blok heeft twee jaar geleden een amendement ingediend, waarin hij hetzelfde voorstel deed dat u nu doet, namelijk binnen de bedrijfstakpensioenfondsen dezelfde regeling van kracht te laten zijn die nu binnen de ondernemingspensioenfondsen geldt, waarbij geldt dat je plaats kunt nemen óf in het bestuur, óf in de deelnemersraad. Nu kiest hij met de indieners voor en/en, maar ik ben buitengewoon benieuwd waarom hij op dat punt van mening veranderd is. Ik ben ook buitengewoon benieuwd waarom mevrouw Koşer Kaya in dit wetsvoorstel in tegenstelling tot het voorgaande wetsvoorstel van D66 geen aandacht besteedt aan slapers.

De heer **Tony van Dijk** (PVV): Dan is gelijk uw beroepsrecht van 10% overboord.

De heer **Omtzigt** (CDA): Als er een of-ofrecht geldt, dan kan het zo zijn dat de deelnemers alsnog kiezen voor een deelnemersraad en niet voor bestuursdeelname. Kiezen zij voor een deelnemersraad, dan blijft natuurlijk ook de 10% in de wet staan. De 10% verdwijnt niet uit de wet bij een of-ofredenering. Ik zou er dus sowieso voor pleiten dat die niet in een wettelijke regeling wordt opgenomen.

De **voorzitter**: Hoever bent u?

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik heb nog een minuut of drie.

De **voorzitter**: Akkoord.

De heer **Omtzigt** (CDA): De ondernemingspensioenfondsen hebben dus al een interessant model. Ik ben benieuwd hoe dat gevolgd wordt. Ik zeg dit ook naar aanleiding van wat de heer Van der Ham eerder zei. Er zit een groot spanningsveld in dit wetsvoorstel. Aan de ene kant moeten er rechtstreekse verkiezingen georganiseerd worden of het gebeurt via vertegenwoordigingen. Daar zit de of-oftoptie in. Je kunt rechtstreekse verkiezingen organiseren, bijvoorbeeld om ouderen in het pensioenfondsbestuur te kiezen. Tegelijkertijd staat in de Pensioenwet klip en klaar dat je als bestuurder rekening

Omtzigt

moet houden met alle belanghebbenden. Dat is anders dan in een deelnemersraad, want in een deelnemersraad mag je voluit voor je eigen hachje gaan. Hoe werkt dat in de praktijk? Dat vraag ik aan de indieners en ook aan de regering. Aan de ene kant moet je gekozen worden. Je wilt net als een politieke partij natuurlijk gekozen worden op je programma. Aan de andere kant moet je de bestuursbesluiten verdedigen. Is dat volgens de indieners werkbaar of is een mate van getrapte vertegenwoordiging dan niet logischer? Zo ontstaat er eenheid van bestuur en worden conflicten wel in volle scherpste in het bestuur uitgevochten, maar niet in volle scherpste elke dag op straat. Persoonlijk denk ik dat in sommige gevallen een deelnemersraad een zuiverder vorm van democratische inspraak kent, mits die deelnemersraad voldoende body en voldoende mogelijkheden heeft om werkelijk aan besluitvorming te doen. Hoe kijken de indieners en de regering aan tegen het gelanceerde voorstel dat bij zorg en welzijn actief is, ook in het kader van de stroomlijning van governance, waarbij de deelnemersraad en het verantwoordingsorgaan effectief gefuseerd zijn en waarbij meer bevoegdheden bij de deelnemersraad zijn neergelegd, zoals decharge verlenen aan het bestuur, mogelijkheid om bij wanbestuur het bestuur te vragen op te stappen et cetera, natuurlijk met een wat grotere meerderheid dan de helft plus één?

Ten slotte, op welke wijze wordt in het wetsvoorstel geborgd dat de werkgevers niet de rug toekeren naar de pensioenfondsen? Het zijn de werkgevers die een financieel risico lopen, misschien meer moeten betalen bij de parameters. Kijk naar de discussie waar men afscheid neemt van het pensioenfonds. Super de Boer heeft dat al gedaan. Dan eindigt men met een pensioenregeling waarbij men nominale medezeggenschap heeft, maar de facto niets in te brengen heeft: een verzekerde regeling met nul solidariteit. Voor het CDA is het schrikbeeld dat er zo veel inspraak wordt georganiseerd, dat de mate van intergenerationele solidariteit volstrekt onmogelijk wordt gemaakt. De tijd vergt enige mate van samenwerking, enige mate van harmonie. De ene dag betaal jij de rekening, de volgende dag, bij de volgende klap, betaalt iemand anders de rekening. Wij zijn bang dat werknemers de stekker eruit kunnen trekken, als iedereen dat precies langs een meetlat gaat leggen en een blokkerende macht te ver wordt doorgevoerd. Hoe wordt voorkomen dat dit het effect zal zijn van het wetsvoorstel? Zien de indieners en de regering dat gevaar en zijn zij bereid om maatregelen te nemen, dat zich dat niet voor doet?

De heer **Van der Ham** (D66): U zegt dat voor het eind van dit kalenderjaar dit debat moet zijn afgerond en het wetsvoorstel in stemming moet zijn gebracht. U zegt ook dat het veld gehoord moet worden, dat heeft u ook in de krant gezegd, vandaag nog. Welke tijdslimiet legt u voor het veld neer? Als wij het hier nog willen behandelen en de uitkomst mee willen nemen in het debat ...

De **voorzitter**: Uw vraag is helder.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik zal een motie indienen waarin een termijn van tien weken staat.

De heer **Van der Ham** (D66): Die gaat u nu indienen? Dan kunnen wij daarop reageren.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik stel voor dat ik de motie indien.

De **voorzitter**: Voor het indienen van een motie in eerste termijn is de toestemming van de Kamer vereist. Stemt de meerderheid erin toe dat de heer Omtzigt een motie indient?

Ik constateer dat dit unaniem is besloten. U kunt de motie nu indienen, mijnheer Omtzigt.

De heer **Omtzigt** (CDA): Dank u voorzitter. De motie luidt als volgt.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat een solide en bestuurbaar pensioenstelsel van groot belang is voor pensioengerechtigden, actieve deelnemers, slapers en werkgevers bij een pensioenfonds;

van mening dat alle partijen baat hebben bij een systeem van vertegenwoordiging dat duurzaam is en door eenieder gedragen wordt;

verzoekt de regering, te bevorderen dat de sociale partners en vertegenwoordigers van ouderen samen binnen tien weken een breed gedragen voorstel formuleren, waarin:

- de medezeggenschap van alle betrokkenen verankerd is, eventueel vergezeld van voorstellen tot wetswijziging;
- de diversiteit, zoals jong/oud en man/vrouw, van de bestuurders gewaarborgd wordt door middel van zelfregulering van de betrokken partijen, zodat de mensen in het bestuur, de deelnemersraad en het verantwoordingsorgaan representatief zijn voor de populatie van het pensioenfonds;

en dit voorstel, samen met een brief van de regering, aan de Kamer te doen toekomen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**: Deze motie is voorgesteld door de leden Omtzigt, Linhard en Ortega-Martijn. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 10 (31537).

De heer **Omtzigt** (CDA): De bedoeling van deze motie is dat sociale partners die expliciet niet gehoord zijn en wel hun reactie hebben gegeven op het wetsvoorstel, in staat worden gesteld om een voorstel te formuleren binnen een termijn, waarom is gevraagd, zelfs nog eerder dan de datum van 1 december die de heer Van der Ham eerder in het debat noemde. Tien weken is volgens mij een termijn waarin eenieder hier zich kan vinden. In hun voorstel kunnen zij rekening houden met die deelbelangen, met het feit dat jongeren echt ondervertegenwoordigd zijn, met uitzondering van het mooie initiatief van de jongeren van het CNV, die daarmee wel bezig zijn. Dan kunnen wij kijken of daar een breed gedragen voorstel uit komt. Wij praten hierover nu al 41 jaar. Het

Omtzigt

zal mij wat waard zijn om, als er dan een voorstel uitkomt, niet elk jaar opnieuw een initiatiefwetsvoorstel in deze Kamer te behandelen. In ieder geval hoop ik dat de partners dan voor de komende tien jaar een afspraak kunnen maken.

De heer **Van der Ham** (D66): Tien weken: deal. Daar gaan wij voor. Prima, althans wat mij betreft, want er is al een meerderheid voor, dus wij komen er niet eens onderuit. Dat is weer even afgetikt. Maar goed, dat zien wij dan.

De heer Omtzigt zei dat er een breed gedragen voorstel moet zijn. Dan zullen mensen die helemaal niets zien in meer medezeggenschap van wie dan ook, denken: wij gaan gewoon tien weken uitzitten, wij komen er niet uit en dan verandert er dus niets. Is dat mogelijk een bijwerking van de inzet van de heer Omtzigt of zegt hij: u krijgt nu de kans krijgt om er binnen tien weken uit te komen en een voorstel te doen, waarna de Kamer dit gaat wegen en als u daar niet uit komt, komt zij met een eigen voorstel? Of zegt hij dat dit draagvlak er moet zijn, want anders is het wat de CDA-fractie betreft afgelopen en komt er helemaal niets?

De **voorzitter**: Voordat de heer Omtzigt antwoord geeft: ik wil deze vergadering absoluut om 13.15 uur schorsen in verband met de herdenking om 14.00 uur. Wilt u daarmee in de beantwoording en in de lengte van de vraagstelling rekening houden? Anders gaan wij na 14.00 uur weer verder en dat zou zonde zijn.

De heer **Omtzigt** (CDA): Wij vragen de regering om in haar brief expliciet aandacht te besteden aan de vraag of alle partijen serieus een poging hebben gedaan om er samen uit te komen. De eerste brief, over het tweede medezeggenschapsconvenant, liet zien dat partijen daartoe wel in staat zijn. Als een van de partijen volstrekt niet serieus meewerkt, zal daarmee door de CDA-fractie rekening worden gehouden in het traject dat daarna volgt.

De heer **Van der Ham** (D66): Dat vind ik allemaal een beetje te voorwaardelijk. De regering is volgens mij, voor zover ik dat heb meegekregen, niet echt heel positief over het wetsvoorstel en over de richting, zo heb ik begrepen. Dan moet zij de beoordeling gaan maken of mensen het wel serieus hebben gedaan. Als wij het veld nog een soort laatste kans geven om er zelf uit te komen en met een voorstel te komen zodat wij dit per wet kunnen regelen, vind ik het van groot belang dat het dit serieus doet. Als men het niet serieus doet of er überhaupt niet uitkomt, wil ik dat wij als politiek onze verantwoordelijkheid nemen, 41 jaar na dato. Ik hoop van de heer Omtzigt echt te horen dat hij alsnog per amendering het wetsvoorstel tot een goed einde zal brengen als het veld er zelf niet uitkomt, als het niet met iets constructiefs komt waaruit blijkt dat gepensioneerd en wellicht ook andere groepen gewoon medezeggenschap krijgen.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik heb aangegeven dat ik er bij de weging van wat wij verder gaan doen rekening mee zal houden of alle partijen zeer constructief hebben samengewerkt en hun best hebben gedaan om een oplossing in het midden te vinden. Ik heb net al een aantal denkrichtingen geschetst, dat OPF-model, waaraan

zij zouden kunnen denken. Als ik hier ga zeggen welke amendementen ik ga indienen en welke maatregelen ik precies ga nemen op het moment dat zij er niet uitkomen, geef ik wellicht een van de partijen een reden om niet mee te doen, want op dat moment zouden zij de terugvaloptie kennen. Die terugvaloptie is wel degelijk afhankelijk van de mate van bereidheid tot medewerking van alle betrokken partijen.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Wij steunen de strekking van de motie en het tijdpad. Dit kan een goede stap zijn in de richting van de door ons gewenste bredere medezeggenschap. Als ik de heer Omtzigt goed heb gehoord, dan vraagt de motie om overleg van de regering met sociale partners en vertegenwoordigers van ouderen. Ik vraag de heer Omtzigt of hij bereid is om dat overleg wat te verbreden, zodat daarbij ook organisaties van andere groepen – ik denk met name aan jongeren – aan tafel zitten, zodat wij zo veel mogelijk garanties inbouwen dat die evenwichtige medezeggenschap echt van de grond gaat komen.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik steun deze vraag en leid hem graag door aan de regering, met het verzoek om er bij het uitnodigingenbeleid over wie er aan de tafel zit, rekening mee te houden dat niet elke organisatie in Nederland wordt uitgenodigd, maar dat wellicht ook wordt gekeken naar jongeren, vrouwen of bijvoorbeeld arbeidsgehandicapten, die natuurlijk met hun pensioen een andere doelgroep vormen dan de gepensioneerden, maar die wel in de gepensioneerdenvetegenwoordiging zitten. Ik vraag de regering om daarmee op een representatieve manier rekening te houden. Misschien kan mevrouw Sap daarvoor ook zelf namen noemen.

De heer **Meeuwis** (VVD): Ik stel een vraag in navolging van wat de heer Van der Ham aan de heer Omtzigt heeft gevraagd. Als er na tien weken niets uitkomt, is de heer Omtzigt dan wel bereid om op basis van het voorliggende initiatiefwetsvoorstel met zijn amendementen tot complete wetgeving te komen voor het eind van het jaar? Denkt hij met zijn voorstel dan ook in dat tijdpad?

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik loop nu nog niet vooruit op wat wij over tien weken doen, maar wat mij betreft, gaan wij over tien, elf weken wanneer het voorstel er ligt en natuurlijk ook de indieners de gelegenheid hebben gehad om hun reactie erop te geven en gemotiveerd aan te geven of zij iets met dat voorstel wil, verder met de wetsbehandeling.

De heer **Meeuwis** (VVD): Ik wil u dan toch wel vragen om de druk op het proces te houden en om inderdaad binnen die termijn te blijven. Ik denk dat het niet aan de indieners zal liggen, maar deze vraag is ook voor hen bedoeld.

De heer **Van der Vlies** (SGP): Voorzitter. Als u het goed vindt toch even de expliciete vraag aan de heer Omtzigt om vanaf nu uit te sluiten dat het weer een uitstel- of uitschuifoperatie wordt tot na 1 januari aanstaande. Ook wij gaan akkoord met de strekking van de motie, maar over tien of elf weken zitten wij wel op de grens van november, december en is de resterende tijd van dit jaar wel heel erg kort, terwijl hij toch zei: in dit jaar leiden wij dit dossier tot politieke besluitvorming. Wij kunnen nu

Omtzigt

toch rustig zeggen dat dit spanning gaat opleveren. Daarom de expliciete vraag om het geen uitsteloperatie te laten zijn. Ik zie graag dat bij de intentie afgeeft dat dit niet zal gebeuren.

De heer **Omtzigt** (CDA): Die intentie geef ik graag af. Het is de bedoeling dat er rond 10 november – dan zijn wij tien weken verder – een voorstel ligt. Dan hebben de indieners en de regering wellicht ook nog een week of twee nodig om er iets over te zeggen. Het hangt dan van de Kameragenda af, maar ik heb dan goede hoop dat wij dan verder kunnen gaan met de wetsbehandeling hier voor het kerstreces. Dat hangt ook van onze gezamenlijke bereidwilligheid af, maar die bereidheid is er in ieder geval bij de CDA-fractie.

De heer **Ulenbelt** (SP): Vanmorgen opende Trouw met het bericht dat het CDA principieel bereid was om gepensioneerden in de fondsbesturen toe te laten. Ik kan mij nog herinneren dat de heer Omtzigt op een bijeenkomst van gepensioneerden “de jonge Donner” werd genoemd. Dat was in dit geval zeker niet als compliment bedoeld. Vanmorgen is dit wel aangekondigd, maar met zijn voorstel neemt hij geen enkel initiatief om die positie van de gepensioneerden te gaan regelen, terwijl hij daar toch zo voor is. Binnen tien weken moeten ze met wetsvoorstellen komen. Dat lukt ze hier nog niet eens, terwijl ze er toch verstand van hebben. Dit is toch een mission impossible waarmee de medezeggenschap van gepensioneerden over het hek in de polder kiepert?

De heer **Omtzigt** (CDA): Maar ze hebben hier nu al 41 jaar over nagedacht. Dat denkwerk is goed bereikbaar voor eenieder die daarbij wil en er zijn ook genoeg uitgewerkte varianten in kasten. Ik kan best wel een aantal kasten aanwijzen. Het is alleen aan hen de vraag welke variant ze kiezen. Ik heb net wat denkrichtingen geschetst. Ik zie wel wat in een OPF-variant, maar als ik een motie indien waarin ik vraag om aan de sociale partners en de relevante vertegenwoordigers van ouderenbonden en anderen te vragen om een voorstel te doen, is het niet aan mij om dat voorstel tot de laatste komma te bepalen. Daarom leg ik op dit moment namens de CDA-fractie ook geen uitgewerkt voorstel op tafel. Als de CDA-fractie zich zou uitspreken tegen enige vorm van wettelijke vertegenwoordiging dan zouden wij dit voorstel natuurlijk nooit doen. Wij geven de sociale partners en de polder de mogelijkheid om met een gezamenlijk voorstel te komen. Tien weken is snel, maar wij hebben dit jaar al het record gebroken door een wet binnen acht dagen op te stellen, door de Tweede Kamer en Eerste Kamer te laten aannemen en in het Staatsblad te krijgen. Wat dat betreft, is het dus nog vrij langzaam.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Enigszins gejaagd door de klok vergat ik mijn voorgaande interruptie goed af te maken. De heer Omtzigt steunde mijn verzoek voor een breder overleg en ik zou hem dan ook willen vragen om zijn motie in die zin aan te passen, zodat de Kamer echt over de bedoelde motie kan stemmen. Is hij bereid, zijn motie aan te passen in de zin dat het overleg breder moet zijn?

De heer **Omtzigt** (CDA): De interpretatie van de indiener van de motie geldt in de wetsgeschiedenis als de uitleg

van de motie. In die zin ben ik voldoende tegemoetgekomen aan mevrouw Sap.

Mevrouw **Sap** (GroenLinks): Het zou de stemmingen vergemakkelijken als in de motie staat wat er wordt bedoeld. Het lijkt mij een kleine moeite. Ik zou u daarom toch willen verzoeken om het dictum even aan te passen. Dan weten wij gewoon echt waarover wij stemmen.

De heer **Omtzigt** (CDA): Ik zal overleggen met mijn mede-indieners.

De **voorzitter**: Ik heb van de heer Omtzigt begrepen dat hij wil dat er aanstaande dinsdag al over zijn motie wordt gestemd. Ik kijk naar Vak K: is er misschien een mogelijkheid om dan wel nu dan wel schriftelijk voor dinsdag te reageren op de motie? Of kunt u hierop ingaan in de eerste termijn van uw beantwoording?

De heer **Blok** (VVD): Namens de indieners – de regering spreekt voor zichzelf – kan ik u zeggen dat wij daaraan tegemoet kunnen komen.

De **voorzitter**: Voor dinsdag zullen de indieners schriftelijk reageren. En de regering?

Minister **Donner**: De regering zal ook schriftelijk reageren. Ik wil nu al wel heel duidelijk opmerken dat in de motie wordt gevraagd om het faciliteren van een bepaald proces. Dat proces kan echter niet het standpunt van de regering over het initiatiefwetsontwerp bepalen.

De **voorzitter**: Dat is helder.

U kunt ook voor dinsdag reageren?

De heer **Omtzigt** (CDA): Voor vrijdag als dat kan.

De **voorzitter**: De indiener vraagt of het mogelijk is om voor vrijdag te reageren.

Minister **Donner**: De voorzitter vroeg om een reactie voor dinsdag.

De **voorzitter**: Dat klopt. Ik zou zeggen: voor de stemmingen.

Minister **Donner**: Ik zal hierover in ieder geval vrijdag met het kabinet moeten spreken. Ik zal zorgen dat de reactie tijdig naar de Kamer komt.

De **voorzitter**: Ik bedank u alvast voor uw inspanningen.

De heer **Van der Ham** (D66): Voorzitter. Ik heb nog een vraag over de opmerking van de minister dat de motie spreekt over faciliteren en dat de regering niet per definitie achter de uitkomsten van dat proces staat. Ik kan mij daar iets bij voorstellen, maar de heer Omtzigt vraagt in zijn toelichting op de motie om een oordeel over de vraag of de partijen zich voldoende hebben ingespannen en zich voldoende constructief hebben opgesteld om tot een vergelijk te kunnen komen. Hoe beoordeelt de minister de vraag en de toelichting van de heer Omtzigt, nu hij zich zo op de vlakte houdt over de inhoud?

De **voorzitter**: Wij debatteren nu niet met de regering. Ik

Omtzigt

stel daarom voor dat deze expliciete vraag wordt meegenomen in de reactie van de regering. U kunt dan vervolgens afwegen of u voor de motie kunt stemmen.

Hiermee zijn wij gekomen aan het einde van de eerste termijn van de Kamer.

De algemene beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 13.10 uur tot 14.00 uur geschorst.

Voorzitter: Verbeet

De **voorzitter**: Aan de orde is de herdenking van onze oud-collega Felix Volf. Ik verzoek de leden en de aanwezigen op de publieke tribune, voor zover mogelijk, te gaan staan.

Geachte mijnheer Wu, familie, vrienden en collega's van Felix Volf, waarde medeleden, dames en heren. Zaterdagochtend 8 augustus jongstleden overleed Felix Volf, werkzaam bij de Kamer vanaf 1982. Felix werkte eerst bij de bibliotheek, later bij de commissiestaf Buitenlandse Zaken en sinds 1992 als wetgevingsjurist bij het Bureau Wetgeving van de Griffie.

Onverwacht was het niet. Wij wisten dat Felix al een tijd ernstig ziek was. Toch blijft het een grote schrik als iemand uit de naaste omgeving, zo jong nog, sterft. Hoewel Felix niet de persoon was om over zijn ziekte te spreken, wisten velen in de Kamer van zijn situatie. Hij leefde in geleende tijd, zo merkte hij soms op, zeker toen hij twee jaar geleden "beter" werd verklaard.

Ondanks zijn voorkeur voor een rol op de achtergrond bij het Bureau Wetgeving werd Felix' absentie toch door heel veel leden en medewerkers opgemerkt. Veel mensen hebben een brief geschreven met persoonlijke herinneringen en veel mensen hebben een kaarsje voor hem gebrand. Dat paste ook goed bij de katholieke jongen, die hij toch ook altijd is gebleven.

Felix had enkele jaren geleden kunnen stoppen met werken. Maar het interessante werk, de sociale contacten, de orde en regelmaat die het Bureau Wetgeving ook brachten, weerhielden hem daarvan. Felix hield van het werk in de Tweede Kamer, zonder dat hij helemaal opging in de juristerij. Daarvoor stond hij te relativerend in het leven. Er was immers veel meer dan dat. Toch spreken de wetgevingsjuristen van de ministeries met groot respect over zijn vakmanschap, en vooral over zijn gevoel voor de menselijke maat, onder het motto "niemand is gehouden om het onmogelijke te presteren".

Felix is meer dan tien jaar lid van het georganiseerd overleg tussen vakbonden en de Kamerorganisatie geweest. Ook was hij enkele jaren lid van de eerste gekozen ondernemingsraad. Hij wilde zo het personeel een stem geven en voor hen opkomen in zaken als te lange werktijden en werkdagen. Hier kan ik nog aan toevoegen dat Felix nooit ook maar een klein beetje de neiging heeft gehad om te beweren dat hij dingen wist die hij eigenlijk niet wist. Hij kende zijn grenzen en dat is een geweldige eigenschap.

De Kamer is Felix Volf veel dank verschuldigd. Onze gedachten gaan uit naar zijn partner, familie en vrienden. Wij, leden en collega-medewerkers van de Tweede Kamer, zullen hem heel erg missen. Ik vraag u om een moment stilte.

(De aanwezigen nemen enkele ogenblikken stilte in acht.)

De vergadering wordt van 14.10 uur tot 14.30 uur geschorst.

De **voorzitter**: Op de tafel van de Griffier ligt een lijst van ingekomen stukken. Op die lijst staan voorstellen voor de behandeling van deze stukken. Als voor het einde van de vergadering daartegen geen bezwaar is gemaakt, neem ik aan dat daarmee wordt ingestemd.

Regeling van werkzaamheden

De **voorzitter**: Ik stel voor, toe te voegen aan de agenda van een van de volgende weken:

- het wetsvoorstel Intrekking van de Wet verzelfstandiging Informatiseringsbank en wijziging van diverse wetten in verband met de oprichting van de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) (31944);
- het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op de omzetbelasting 1968 in verband met de invoering van een nieuwe regeling voor de plaats van dienst voor de heffing van omzetbelasting, alsmede een nieuwe regeling voor de teruggaaf van omzetbelasting aan in een andere lidstaat gevestigde ondernemers (implementatie richtlijnen BTW-pakket) (31907);
- het wetsvoorstel Wijziging van enkele wetten vanwege enige technische verbeterpunten en het vervallen van een bepaling in een wijzigingswet (31905);
- het wetsvoorstel Wijziging van de Rijkswet op het Nederlanderschap met betrekking tot meervoudige nationaliteit en andere nationaliteitsrechtelijke kwesties (31813, R1873).

Overeenkomstig de voorstellen van de voorzitter wordt besloten.

De **voorzitter**: Op verzoek van de initiatiefnemers stel ik voor, de Raad van State en de Raad voor de Rechtspraak advies te vragen over de tweede nota van wijziging inzake het voorstel van wet van de leden Dezertjé Hamming-Bluemink en Tang houdende wijziging van de Algemene wet inzake rijksbelastingen en enige andere wetten ten behoeve van de rechtsbescherming met betrekking tot de administratieplicht en controle-handelingen van de fiscus (30645, nr. 14).

Ik stel voor, toestemming te verlenen tot het houden van een wetgevings- c.q. notaoverleg met stenografisch verslag op:

- maandag 7 september 2009 van 10.00 uur tot 16.00 uur van de vaste commissie voor Volksgezondheid, Welzijn en Sport over de Nota Overgewicht (31899).

Overeenkomstig de voorstellen van de voorzitter wordt besloten.

De **voorzitter**: Op verzoek van de SP-fractie benoem ik in de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid het lid Lempens tot lid in plaats van het lid De Wit en het lid De Wit tot plaatsvervangend lid in plaats van het lid Lempens.

Het woord is aan mevrouw Smits. Woensdag, rappedag.